

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

ЧЕРНЕГА ВІТАЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 347.6.02/.03(477)(02)

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Хмельницький – 2022

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі підприємницького та корпоративного права Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України.

**Науковий
консультант:**

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
СТЕФАНЧУК Руслан Олексійович,
Верховна Рада України, Голова.

Офіційні опоненти:

докторка юридичних наук, професорка
САФОНЧИК Оксана Іванівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професорка кафедри цивільного права

докторка юридичних наук, професорка
ЯВОР Ольга Анатоліївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
професорка кафедри цивільного права № 2;

докторка юридичних наук
КОЖЕВНИКОВА Вікторія Олександрівна,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
професорка кафедри міжнародного та
європейського права

Захист відбудеться *«16» грудня 2022 р. о 10⁰⁰ годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.895.02 у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8, конференц-зал (ауд. 907).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38.

Учена секретарка
спеціалізованої вченої ради

Олена ЧЕРНЯК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Україна будує державну сімейну політику на принципах суверенітету та автономії сім'ї, паритету між жінкою і чоловіком в усіх сферах життєдіяльності, а також на засадах наступності поколінь. Правове регулювання сімейних відносин підкорене стрижневим ідеям, утілених у «підмурку» його механізму, метою якого є забезпечення правової ідилії в кожній сім'ї. Проте наявні концептуальні трансформації на початку третього тисячоліття в підходах до правового регулювання суспільних відносин в Україні та за її географічними межами не можуть не вплинути на особливу «гавань», своєрідну царину приватного буття – сімейно-правову сферу. Адже в ній насамперед з моменту набрання чинності головного правового регулятора сімейних відносин в Україні минуло понад 18 років. За цей час відбулося максимальне розгортання диспозитивних засад сімейно-правового регулювання, з'явилося багато нових норм та інститутів сімейного права, які потребують або нового («свіжого») бачення, або є такими, що підлягають негайній модернізації. Крім того, частина норм сімейного права України потребує розвитку на основі позитивного досвіду правової регуляції сімейних відносин у зарубіжних країнах.

Наявні дисертації українського авторства на рівні доктора юридичних наук донині не спрямовувалися на формування концептуального бачення механізмів правового регулювання сімейних правовідносин (*далі – МПРСВ*). Крім того, через об'єктивні причини частина наукових досягнень базується на колишньому сімейному законодавстві України та тодішній практиці його застосування. Зокрема, йдеться про дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: З. В. Ромовської «Проблеми захисту в радянському сімейному праві» (1986 р.); І. В. Жилінкової «Проблеми правового режиму майна членів сім'ї» (2000 р.).

Докторські дисертаційні праці наших сучасників (Л. В. Красицької «Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей» (2015 р.); О. А. Явор «Юридичні факти в сімейному праві України» (2018 р.); О. І. Сафончик «Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика» (2018 р.); В. О. Кожевникової «Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин» (2019 р.); М. В. Менджул «Теоретичні проблеми дії принципів сімейного права» (2020 р.); В. А. Ватраса «Джерела сімейного права» (2020 р.); В. І. Труби «Поняття та загальна класифікація сімейних правовідносин» (2021 р.); Л. М. Токарчук «Влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як реалізація принципу державної охорони сім'ї» (2021 р.) мають інші предмети досліджень. Помітними також є актуальні аспекти матеріального (сімейного) права, що віддзеркалені в докторських дисертаціях українських процесуалістів, зокрема: М. М. Дякович «Охорона і захист сімейних прав нотаріусом: цивільно-правовий аспект» (2015 р.); Г. В. Чурпіти «Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку неповного цивільного судочинства» (2016 р.). Проте більшість учених згадує про МПРСВ уривчасто, оскільки зазначена

проблематика тісно пов'язана з різними інститутами та нормами сімейного права, або їх професійний фокус спрямований на формування спеціальних знань лише про деякі елементи, що входять до «архітектоніки» такого механізму. Крім того, донині комплексно не розкрито потенціал правової свідомості та правової культури в МПРСВ. За професійною «ширмою» також не можуть залишатися питання синергії доктрини сімейного права, судової практики і МПРСВ.

«Платформою» для провадженого дослідження МПРСВ стала наукова спадщина таких класиків української та зарубіжної правової думки різних періодів її динаміки: А. М. Александрова, С. С. Алексєєва, В. К. Бабаєва, В. І. Бошка, С. М. Братуся, В. П. Воложаніна, Є. М. Ворожейкіна, В. П. Грибанова, В. І. Даніліна, І. В. Жилінкової, С. П. Індиченка, О. С. Йоффе, Д. А. Керімова, В. І. Кисіля, О. В. Красавчикова, О. Е. Лейста, В. В. Луця, В. Ф. Маслова, Г. К. Матвєєва, О. М. Нечаєвої, Д. І. Меєра, В. А. Ойгензихта, М. Т. Оридороги, З. А. Підпригори, О. А. Пушкіна, С. І. Реутова, В. О. Рясенцева, Г. М. Свердлова, М. В. Цвіка, П. А. Чеберяка, Ю. С. Червоного, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневича.

Використані також надбання таких учених сучасності: О. Є. Аврамової, С. М. Бервена, Т. В. Боднар, В. І. Борисової, С. Б. Булеци, В. А. Ватраса, І. В. Венедіктової, М. К. Галянтича, В. С. Гопанчука, С. Д. Гринько, А. Б. Гриняка, Н. О. Давидової, І. О. Дзери, О. В. Дзери, М. М. Дякович, А. С. Довгерта, В. Ю. Євко, І. В. Жилінкової, Ю. О. Заїки, В. Я. Калакури, І. Р. Калаура, Ю. Ю. Калиновського, В. С. Ковальської, В. О. Кожевникової, А. М. Колодія, Н. М. Конончук, А. В. Коструби, О. О. Кота, О. В. Кохановської, Л. В. Красицької, Н. М. Крестовської, Ю. В. Кривицького, О. Д. Крупчана, Н. С. Кузнєцової, О. М. Куракіна, М. В. Логвінової, І. С. Лукасевич-Крутник, Р. А. Майданика, Л. О. Макаренко, М. В. Менджул, О. В. Михальнюк, Є. О. Мічуріна, Л. А. Музики, О. О. Отраднової, М. Д. Пленюк, С. О. Погрібного, Т. С. Подорожної, О. М. Пономаренко, В. Д. Примака, О. С. Простибоженка, П. М. Рабіновича, О. В. Розгон, З. В. Ромовської, О. І. Сафончик, І. Я. Сенюти, О. В. Синегубова, С. О. Сліпченка, В. М. Сломи, І. В. Спасибо-Фатєєвої, М. О. Стефанчука, Р. О. Стефанчука, Л. М. Токарчук, В. І. Труби, Н. В. Федорченко, С. Я. Фурси, Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонової, О. І. Чепис, О. О. Чефранової, Г. В. Чурпіти, С. І. Шимон, Р. Б. Шишки, О. А. Явор, О. С. Яворської, В. Л. Яроцького та ін. Праці цих учених прямо або опосередковано впливають на розв'язання кола, поставлених у дослідженні, завдань.

Зазначені вище обставини створили сприятливий дослідницький простір для всебічного пізнання МПРСВ, теоретико-методологічне та прикладне значення якого обумовлене низкою функцій, що виконує кожен елемент, який, за авторським баченням, входить до його «архітектоніки».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає: Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016-2021 роки, затвердженим 03 березня 2016 р. загальними зборами

НАПрНУ; Пріоритетним напрямом розвитку правової науки на 2021-2025 роки, затвердженим 26 березня 2021 р. загальними зборами НАПрНУ; комплексній науково-дослідній темі Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» «Угода про асоціацію України з ЄС як основа розвитку її національного законодавства» (державний реєстраційний номер 0115U003418).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (протокол № 6 від 05 лютого 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертації є розв'язання наукової проблеми, яка полягає в розробленні теоретичної концепції МПРСВ, придатної для впровадження ефективних законодавчих рішень і вдосконалення правозастосовної практики України в цій сфері.*

Визначена мета зумовила постановку таких *завдань дослідження*:

- розкрити стан та перспективи наукової думки щодо МПРСВ;
- представити візію правового регулювання сімейних відносин, а також визначити поняття, ознаки та «архітектоніку» МПРСВ;
- окреслити поняття, ознаки, види, типи і функції норм сімейного права;
- розкрити потенціал застосування до регулювання сімейних відносин актів цивільного законодавства;
- розкрити потенціал застосування аналогії закону до регулювання сімейних відносин;
- визначити поняття, ознаки, систему та функції спеціалізованих (атипових) норм сімейного права;
- охарактеризувати правові звичаї як складника МПРСВ;
- сформулювати поняття правового саморегулювання сімейних відносин, а також окреслити поняття, систему та функції сімейних договорів та домовленостей;
- визначити поняття та функції юридичних фактів у сімейному праві;
- окреслити поняття, ознаки, види та функції сімейних правовідносин;
- охарактеризувати акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків;
- окреслити правову свідомість та її функції як складника МПРСВ;
- розкрити потенціал правової культури та правових цінностей в МПРСВ;
- окреслити розвиток доктрини сімейного права та її вплив на законодавця і суб'єктів правозастосування;
- визначити вплив судової практики в сімейних справах на формування і реалізацію норм сімейного права;
- сформулювати пропозиції, спрямовані на розвиток норм сімейного права.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які підлягають сімейно-правовому впливу.

Предметом дослідження є МПРСВ.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на загальнонаукових та спеціально-юридичних наукових методах пізнання. МПРСВ досліджено із позиції *діалектичного світогляду* – у статичі та динаміці (розділи 1, 2, 3, 4, 5, 6). За допомогою *історико-правового методу* окреслено еволюцію норм сімейного права, генезу наукових поглядів, ідей, концепцій і теорій на сімейно-правові явища (розділи 1, 2, 3, 4, 5, 6). Поєднання *системного та структурно-функціонального аналізу* дало змогу: визначити «архітектоніку» МПРСВ (підрозділ 1.2); визначити функції елементів МПРСВ (підрозділи 2.1., 2.4, 3.1., 3.2., 4.1., 4.2., 5.1., 5.2); розробити класифікацію регулятивних норм сімейного права (підрозділ 2.1); визначити ознаки МПРСВ (підрозділ 1.2); визначити ознаки норм сімейного права (підрозділ 2.1); визначити ознаки спеціалізованих норм сімейного права (підрозділ 2.4); визначити ознаки правових звичаїв (підрозділ 3.1); визначити ознаки сімейних правовідносин (підрозділ 4.2); класифікацію переважних прав у сімейних правовідносинах (підрозділ 4.2); виокремити поворотну функцію судової практики в сімейних справах (підрозділ 6.2.). *Логіко-семантичний метод* сприяв розвитку сімейно-правової термінології (підрозділи 2.4., 3.2., 4.3.). За допомогою *формально-логічного методу* розроблено низку дефініцій, зокрема: МПРСВ (підрозділ 1.1); норм сімейного права (підрозділ 2.1); спеціалізованих норм сімейного права, норм-цілей сімейного права, норм-принципів сімейного права, норм-дефініцій сімейного права, норм-строків сімейного права, оперативних норм сімейного права, колізійних норм сімейного права (підрозділ 2.4); звичаю в сімейному праві (підрозділ 3.1); правового саморегулювання сімейних відносин, сімейного договору, шлюбного договору, сімейної домовленості (підрозділ 3.2); юридичних фактів у сімейному праві (підрозділ 4.1); сімейних правовідносин (підрозділ 4.2.); переважних прав у сімейних правовідносинах (підрозділ 4.2.); правової ідеології (підрозділ 5.2); сімейних цінностей української сім'ї (підрозділ 5.2). Зазначений метод наукового пізнання також забезпечив наукову аргументацію висновків і пропозицій за предметом дослідження (розділи 1, 2, 3, 4, 5, 6). *Порівняльно-правовий метод* застосовано для: виявлення спільних та розбіжних законодавчих підходів до регулювання сімейних відносин в Україні та зарубіжних країнах (розділи 2, 3, 4); зіставлення наукових поглядів, ідей, концепцій і теорій за предметом дослідження (розділи 1, 2, 3, 4, 5, 6). *Методи ретроспективного та перспективного аналізу і моделювання* дали змогу сформулювати пропозиції, спрямовані на розвиток сімейного законодавства та практики його застосування (розділи 2, 3, 4). Застосування зазначених методів наукового пізнання комбінувалося залежно від розв'язання завдань дослідження.

Нормативно-правову основу дослідження становлять джерела правового регулювання сімейних відносин в Україні та зарубіжних країнах (Азербайджанській Республіці, Боснії і Герцеговині, державах Європейського Союзу, Князівстві Андорра, Князівстві Монако, Північній Македонії, Республіці Албанія, Республіці Вірменія, Республіці Ісландія, Республіці Казахстан, Республіці Киргизстан, Республіці Молдова, Республіці

Таджикістан, Республіці Узбекистан, Сан-Марино, Швейцарській Конфедерації).

Науково-теоретичною основою дослідження є автореферати дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук; дисертації на здобуття зазначених наукових ступенів, а також – наукового ступеня доктора філософії в галузі права; енциклопедичні та тлумачні джерела; збірники наукових статей, присвячених пам'яті видатних учених у сфері приватного права (Д. В. Бобрової, І. В. Жилінкової, Я. М. Шевченко), унікальну серію якої започатковано громадською організацією «Ліга професорів права, докторів юридичних наук та докторів філософії в сфері права»; матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходів (конференцій, круглих столів), частину яких присвячено пам'яті видатних цивілістів (Ч. Н. Азімова, Є. В. Васьковського, В. П. Маслової, Г. К. Матвеева, Ю. Г. Матвеева, О. А. Пушкіна, Ю. С. Червоного); монографії (як одноособові, так і колективні); навчальні посібники; науково-практичні коментарі сімейного законодавства; підручники; статті в фахових наукових виданнях України та іноземних держав, значна частина яких входить до міжнародних наукометричних баз даних.

До емпіричного складника дослідження належать матеріали правозастосовної практики, серед яких чільне місце посідають: рішення Європейського суду з прав людини; постанови Верховного Суду та його Пленуму; рішення Конституційного Суду України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим у правовій думці комплексним дослідженням МПРСВ, в якому представлено авторську концепцію цього феномена, сформовано низку положень, які містять елементи наукової новизни та відображають основні результати дисертації, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

1) обґрунтовано, що правове регулювання сімейних відносин доцільно розглядати: а) як процес упорядкування суспільних відносин за допомогою своєрідних сімейно-правових засобів, їх юридичного встановлення, охорони та динаміки (зовнішнє правове регулювання сімейних відносин); б) як процес наділення учасників суспільних відносин сімейними правами і юридичними обов'язками, реалізації цих сімейних прав і юридичних обов'язків, перевтілення таких учасників у суб'єктів сімейних правовідносин (внутрішнє правове регулювання сімейних відносин);

2) виокремлено такі ознаки МПРСВ: а) цілепокладеність, яка пояснює підпорядкованість сімейно-правових засобів, способів і форм, об'єднаних в єдине ціле, меті правового регулювання сімейних відносин; б) поліелементність, яка означає, що в структурі цього механізму нагромаджено набір сімейно-правових засобів, способів і форм, без наявності якого неможливий його запуск; в) конективність як спроможність елементів МПРСВ сумісно функціонувати (взаємодіяти); г) алгоритмічність, яка полягає в тому, що такий механізм діє (функціонує) за задалегідь сформованим алгоритмом;

3) розроблено дефініцію норм сімейного права: це системний та своєрідно структурований «підмурак» МПРСВ, що складається із певних взірців поведінки суб'єктів сімейних прав та обов'язків або спеціалізованих правил сімейного права, що не містять конкретних деонтичних модальностей, які держава створює, санкціонує або апіорі визнає обов'язковими;

4) запропоновано авторське бачення поняття спеціалізованих норм сімейного права як утілених в сімейному законодавстві своєрідних правил (норм-цілей сімейного права, норм-принципів сімейного права, норм-дефініцій сімейного права, норм-строків сімейного права, оперативних та колізійних норм сімейного права), що мають двоелементну структуру (гіпотезу та диспозицію) і не встановлюють конкретних правових моделей поведінки учасників сімейних відносин, а функціональний потенціал яких у МПРСВ залежить від певного виду таких норм сімейного права;

5) розроблено дефініції: а) норм-цілей сімейного права як закріплених у нормах сімейного права очікуваних (бажаних) результатів, які в інтересах учасників сімейних правовідносин, держави і первинного та головного осередка суспільства (сім'ї), прагне досягнути законодавець, упорядковуючи сімейні відносини; б) норм-принципів сімейного права як утілених у нормах сімейного права стрижневих ідей, відповідно до яких генерується і на яких ґрунтується сімейне законодавство, здійснюється його тлумачення, а також врегульовуються сімейні відносини за аналогією права; в) норм-дефініцій сімейного права як компактно втілених у текстах джерел правового регулювання сімейних відносин приписів, що лаконічно та моноточно визначають зміст сімейно-правових категорій через розкриття їхніх ідентифікуючих ознак;

б) визначено поняття та ознаки оціночних категорій в сімейному праві. Оціночними категоріями в сімейному праві є встановлені законодавцем контурні формулювання значимих обставин, що мають невичерпний зміст, конкретизація якого віддана на розсуд суб'єкта правозастосування шляхом їх витлумачення останнім у конкретних сімейних правовідносинах. До їхніх ознак віднесено: а) нормативність; б) оконтуреність; в) варіабельність;

7) розроблено класифікацію регулятивних (уповноважувальних, зобов'язуючих, заборонних) норм сімейного права;

8) запропоновано оперувати в науковому та нормативно-правовому обізі такими збірними термінами: «зловживання правами батьків», «позбавлення прав батьків», «поновлення прав батьків»;

9) запропоновано закріпити в Сімейному кодексі України (далі – СКУ): а) презумпцію правозгідності сімейного договору – сімейний договір вважається правозгідним, якщо його недійсність не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним; б) презумпцію правозгідності сімейної домовленості – сімейна домовленість вважається правозгідною, якщо від неї в односторонньому порядку не відмовився учасник сімейних правовідносин; в) презумпцію правозгідності усиновлення – усиновлення є правозгідним, крім випадків, коли усиновлення визнано недійсним за рішенням суду або

скасовано; г) презумпцію правозгідності удочеріння – удочеріння є правозгідним, крім випадків, коли удочеріння визнано недійсним за рішенням суду або скасовано;

10) сформульовано поняття правового саморегулювання сімейних відносин, яке визначено як ініціативний взаємоприйнятний процес упорядкування сімейних відносин за допомогою сімейних договорів та домовленостей сторін;

11) запропоновано закріпити в СКУ дефініцію «сімейна домовленість», що дає змогу не ототожнювати її з другим правовим засобом саморегулювання сімейних відносин – сімейним договором. Сімейною домовленістю є згода сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення особистих немайнових і майнових сімейних прав та обов'язків і може допускати односторонню відмову від неї;

12) доведено, що суспільна та індивідуальна правова свідомість і правова культура є функціональними елементами МПРСВ та забезпечують утворення певного типу сімейної правосуб'єктності, яка формується в контексті суспільної правової культури та правової свідомості під впливом індивідуальної правосвідомості та правокультурності особи;

13) обґрунтовано, що інтелектуальним фундаментом правової свідомості є правова ідеологія, яку в контексті МПРСВ запропоновано трактувати як сукупність обґрунтованих концептів, принципів, стимулів, мотивів, етичних і моральних норм, які визначають позицію держави щодо інституту сім'ї, що гармонізує зі сучасними європейськими і світовими стандартами та національними традиціями і менталітетом, сприяють утвердженню загальних засад сімейного права, а також розвитку правозгідних сімейних правовідносин;

14) з'ясовано, що правова свідомість істотно впливає на МПРСВ, оскільки завдяки правовій свідомості цей механізм: а) має конкретну нормативно-правову основу; б) має конкретний предмет регулювання; в) є стабільним; г) відповідає стану сучасних сімейних відносин; ґ) є динамічним і здатен реагувати на зміну соціальних умов; д) оптимально поєднує різноманітні правові засоби (дозволи, заборони, позитивні зобов'язування); е) оперує зрозумілими та розпізнаваними правовими поняттями й категоріями, що дозволяють їх однаково трактування та практичне застосування; є) ґрунтується на засадах рівності учасників сімейних правовідносин, урахування їхніх взаємних інтересів, справедливості, добросовісності, розумності, моральних засад суспільства;

15) доведено, що МПРСВ спрямований на забезпечення суб'єктам сімейного права умов для реалізації ідеї свободи правозгідної поведінки. Міра такої свободи має відповідати таким критеріям: а) свобода кожного суб'єкта сімейних правовідносин узгоджена зі свободою інших, пов'язаних із ним суб'єктів; б) свобода має бути оптимальною у правовому вимірі конкретних сімейних відносин конкретної особи; в) свобода реалізується в сімейних правовідносинах у межах правозгідної поведінки;

16) обґрунтовано, що базові сімейні цінності української сім'ї входять до системи цінностей, які охороняються сімейним правом, що дає змогу виокремити їх як самостійну групу в структурі правової культури, поряд із правовими цінностями. Поняття «сімейні цінності української сім'ї» визначено як такі засади, способи і форми побудови сімейних взаємин, які відповідають моральним засадам певної соціальної групи й української нації загалом і забезпечують гармонійне існування сім'ї як соціальної групи та створюють найкращі умови для життя кожного члена сім'ї зі збереженням його індивідуальності і самотності;

17) обґрунтовано, що ефективність функціонального впливу індивідуальної правової культури (правокультурності особи) на МПРСВ забезпечується внаслідок поєднання індивідуальної правової свідомості, правокультурності та визнання особою сімейних цінностей;

удосконалено:

18) поняття МПРСВ, яке окреслено як скупчення правових засобів, способів і форм (юридичного інструментарію), злагоджена взаємодія яких спроможна впорядкувати сімейні відносини задля охорони, з одного боку, інтересів суб'єктів сімейного права (приватних інтересів), а із другого – інтересів сім'ї, як первинного і провідного осередка соціуму, та інтересів держави (публічних інтересів);

19) наукові положення щодо: а) субсидіарного застосування цивільного законодавства до регулювання сімейних відносин; б) застосування аналогії закону; в) застосування аналогії права; г) коректного відтворення в чинній редакції ч. 1 ст. 55 СКУ особистих немайнових обов'язків дружини, чоловіка; г) можливості дружини, чоловіка не лише на вільний вибір свого місця проживання, але й на право кожного із них на вільний вибір місця свого перебування; д) потенціалу продовження позовної давності до вимог, що впливають із приписів ч. 3 ст. 138 СКУ;

20) наукові положення щодо переліку основних засад сімейного законодавства, до якого доцільно зарахувати: 1) можливість і допустимість правового регулювання сімейних відносин; 2) справедливість; 3) добросовісність; 4) розумність; 5) відповідність моральним засадам суспільства; 6) антидискримінацію учасників сімейних правовідносин; 7) рівність прав та обов'язків жінки та чоловіка в сім'ї; 8) якнайкраще забезпечення прав та інтересів дитини; 9) пріоритет захисту прав та інтересів дитини; 10) максимально можливе забезпечення прав та інтересів повнолітніх непрацездатних членів сім'ї; 11) пріоритет захисту прав та інтересів повнолітніх непрацездатних членів сім'ї;

21) наукові підходи щодо таких норм-дефініцій сімейного права: «сім'я», «шлюб», «усиновлення», «приймна сім'я», «приймні батьки», «приймні діти», «дитячий будинок сімейного типу», «батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу», «вихованці дитячого будинку сімейного типу»;

22) наукові підходи щодо сімейно-правової термінології. По-перше, запропоновано оперувати терміном «сирота» замість «дитина-сирота», оскільки

за законодавством нею вважається лише особа, яка не досягла 18 років. По-друге, запропоновано відмовитися від терміна «діти, позбавлені батьківського піклування» на користь терміна «діти, роз'єднані з батьками». До дітей, роз'єднаних з батьками, віднесено також сиріт. По-третє, задля уникнення гендерно невідповідної сімейно-правової термінології, поряд із усталеними термінами запропоновано оперувати такими термінами: «зловживання материнськими правами», «позбавлення материнських прав», «поновлення материнських прав», «удочеріння», «удочеритель», «удочерителі», «удочерена дитина», «удочерена повнолітня особа», «усиновлювачка», «опікунка», «піклувальниця», «патронатна вихователька»;

23) визначення поняття звичаю в сімейному праві як не встановленого актами сімейного законодавства, але усталеного в певній сфері сімейних відносин правила поведінки (регулятора згаданих відносин), яке санкціоноване державою;

24) визначення поняття сімейного договору як пойменовану (визначену в законі) або непойменовану (не визначену в законі, але таку, що корелюється із основними засадами сімейного законодавства та моральними засадами суспільства) згоду сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення здебільшого майнових сімейних прав та обов'язків, але не допускає односторонню відмову від неї;

25) визначення поняття юридичних фактів у сімейному праві як обставин, ефектом яких є перешкоджання, виникнення, гальмування (призупинення, припинення), динаміка (зміна, поновлення) сімейних правовідносин або поривання правовідносин, яких насправді не мало б існувати (анулювання правовідносин);

26) визначення поняття сімейних правовідносин як обумовлених створенням сім'ї відносин, що входять до предмета сімейно-правового регулювання, коло пойменованих учасників яких визнається носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків, що встановлюються актами законодавства, договорами, домовленостями, а в деяких випадках також правовими звичаями (звичаєм національної меншини, місцевим звичаєм);

27) визначення поняття переважних прав у сімейних правовідносинах: це встановлені законом пріоритетні можливості батьків, інших повнолітніх членів сім'ї та родичів (баби, діда, братів, сестер, вітчима, мачухи) учиняти певні дії щодо дітей, малолітніх, неповнолітніх внуків, братів, сестер, падчерок, пасинків, а також першочергові правові можливості, встановленого законодавцем кола осіб, удочерити та (або) всиновити дітей;

28) наукові положення щодо пойменування наявних способів захисту сімейних прав та інтересів, а також запропоновано розширити їхній перелік, до якого доцільно включити: 1) встановлення правовідносин; 2) визнання права; 3) припинення дій, які порушують сімейні права; 4) відновлення правовідносин, які існували до порушення права; 5) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; 6) зміну правовідносин; 7) припинення правовідносин; 8) анулювання правовідносин; 9) компенсацію майнової шкоди;

10) компенсацію моральної шкоди; 11) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб;
дістали подальшого розвитку:

29) наукові положення щодо «архітектоніки» МПРСВ. До неї віднесено: а) норми сімейного права, правові звичаї, сімейні договори та домовленості; б) юридичні факти; в) сімейні правовідносини; г) акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків; г) правову свідомість; д) правову культуру;

30) наукові положення щодо функцій норм сімейного права – виокремлено регулятивну, правонадільну, мотивувальну, захисну та системостворювальну функції таких правових норм;

31) наукові підходи щодо розмежування особистих немайнових обов'язків дружини, чоловіка (подружжя) і матері, батька (батьків), зокрема: доведено належність обов'язків утверджувати в сім'ї повагу до матері, батька, встановлених ч. 2 ст. 55 СКУ, до особистих немайнових обов'язків батьків, а не подружжя;

32) наукові положення щодо: а) визнання шлюбу неукладеним: на взірець законодавства Латвійської Республіки запропоновано закріпити в СКУ таку норму: шлюб вважається неукладеним, якщо його не було зареєстровано посадовою особою ОДРАЦС; б) поновлення шлюбу: на зразок законодавства Республіки Казахстан установити в СКУ таке правило: шлюб може бути поновлений, якщо в момент укладення шлюбу нареченим або одному із них було відомо, що особа, яка була визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою, є живою; в) кола підстав позбавлення прав батьків: на основі законодавчого досвіду Республіки Казахстан запропоновано в СКУ закріпити зловживання батьком, матір'ю азартними іграми як одну із підстав позбавлення прав батьків; г) форм улаштування сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: на взірець казахського законодавства закріпити в СКУ інститут гостьової сім'ї, тобто сім'ї, яка тимчасово прийняла на виховання сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, що перебувають в організаціях усіх типів (освітніх, медичних тощо) у періоди, не пов'язані із освітнім процесом (канікули, вихідні та святкові дні);

33) наукові положення щодо значення норм-цілей сімейного права. Обґрунтовано, що норми-цілі сімейного права: а) визначають очікувані (бажані) результати сімейно-правового регулювання; б) діставши логічну динаміку (розвиток) в класичних нормах сімейного права, впливають на сімейно-правове регулювання; в) впливають на формування норм сімейного права; г) дають змогу встановити релевантність або іррелевантність наявних сімейно-правових засобів бажаним результатам правового регулювання сімейних відносин;

34) наукові положення щодо значення норм-дефініцій сімейного права. Доведено, що норми-дефініції сімейного права виконують: а) інтерпретаційну функцію (цей вид атипових норм сімейного права роз'яснює значення термінології, що фігурує в актах сімейного законодавства); б) компактну

функцію (ці спеціалізовані норми сімейного права економлять матерію актів сімейного законодавства, що досягається за допомогою лаконічності розкриття значення сімейно-правової термінології); в) інтегративну функцію (ці атипові норми сімейного права об'єднують в єдине ціле всі норми сімейного права, в яких згадуються відповідні терміни);

35) наукові положення щодо правових звичаїв як елемента МПРСВ, які доцільно розглядати в двох аспектах: а) як модель акцесорного правового регулювання сімейних відносин (екстернальне регулювання); б) як прояв безпосереднього правового регулювання сімейних відносин згідно із наявним звичаєм національної меншини та (або) місцевим звичаєм (інтернальне регулювання);

36) наукові положення щодо функцій сімейних договорів та домовленостей – виокремлено регулятивну, превентивно-виховну, забезпечувальну та захисну функції сімейного договору, а також обґрунтовано, що, на відміну від сімейного договору, сімейна домовленість не виконує забезпечувальну функцію;

37) наукові положення щодо значення юридичних фактів у МПРСВ – виокремлено перепонну, породжувальну, призупинювальну, припинювальну, конвертаційну, регенераційну та нуліфікаційну функції;

38) наукові положення щодо значення сімейних правовідносин. Обґрунтовано, що сімейні правовідносини виконують такі функції: а) визначають конкретне коло суб'єктів сімейних відносин, на яке на поточний момент поширюється дія норм сімейного права (правових звичаїв, сімейних договорів та домовленостей); б) закріплюють конкретну поведінку суб'єктів сімейних правовідносин; в) є умовою для можливого приведення в дію сімейно-правових засобів задля забезпечення сімейних прав та обов'язків;

39) наукові положення щодо впливу доктрини сімейного права на законодавця та суб'єктів правозастосування. Доведено, що доктрина сімейного права України посідає значне місце у формуванні сімейно-правової політики, яка, своєю чергою, спрямована на інтеграцію зусиль законодавця, суб'єктів правозастосування та вчених у галузі сімейного права задля розроблення планів і прогнозів удосконалення національного сімейного законодавства, спрямованого на підвищення впливу сімейно-правових регуляторів;

40) наукові положення щодо впливу судової практики в сімейних справах на формування і реалізацію норм сімейного права. Обґрунтовано, що поворотна функція судової практики в сімейних справах полягає в тому, що цей вид юридичної практики спроможний зворотньо впливати на нормотворчу діяльність у сфері сімейного права («бумерангова спроможність»).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони є придатними використовуватися:

а) *на рівні правотворення* – під час підготовки законопроектів з питань сімейного права;

б) *на рівні правозастосування* – насамперед, у діяльності ОДРАЦС, органу опіки та піклування, судів;

в) у науковій діяльності – для провадження майбутніх наукових розвідок за сімейно-правовою проблематикою, а також під час підготовки науково-практичних коментарів сімейного законодавства;

г) в освітньому процесі вищої школи – під час викладання навчальних дисциплін: «Сімейне право» (для здобувачів першого рівня вищої юридичної освіти); «Актуальні проблеми цивільного права та процесу», «Договірне право», «Тренінг-курс з вирішення юридичних кейсів» (для здобувачів другого рівня вищої юридичної освіти); «Доктрина приватного права» (для здобувачів третього рівня вищої юридичної освіти). Матеріали дисертації використано під час підготовки лекцій та навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Сімейне право», «Проблеми сімейного права», «Джерела сімейного права» у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (*Акт про реалізацію наукових досліджень від 23 вересня 2022 року*).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є дослідженням, що виконано автором самостійно. Дисертація не містить ідей або розробок, що належать співавторам, з якими здобувач опублікував статті в наукових виданнях, проіндексованих у базі даних Web of Science Core Collection. У співавторстві здобувач опублікував такі наукові праці: «Family Rights of the Child and Their Legislative Support», в якій здобувач окреслив зміст сімейних прав дитини через призму міжнародно-правових актів; «Forms and ways of defending family rights and interests in Ukraine», в якій здобувач: а) презентував модернізовану систематику способів захисту сімейних прав та інтересів; б) задля узгодження сімейно-правової та цивільно-правової термінології, її вдосконалення, а також для коректного поєднання способів захисту сімейних і цивільних прав та інтересів, сформував пакет змін до Сімейного та Цивільного кодексів України; в) запропонував усунути законодавчі перешкоди щодо продовження позовної давності у випадку, встановленому ч. 3 ст. 138 СКУ; «Legal regulation of family relations in Ukraine and the Republic of Latvia: comparative and analytical research», в якій здобувач запропонував закріпити в СКУ норму, яка встановлює, що шлюб вважається неукладеним, якщо його не було зареєстровано посадовою особою органу державної реєстрації актів цивільного стану.

Усі наукові положення, що винесено на захист, отримані автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено на таких науково-практичних конференціях, проведених в Україні та державах Європейського Союзу й Організації економічного співробітництва та розвитку (Республіці Польща, Румунії): Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики» (м. Київ, 15 листопада 2019 р.); VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства» (м. Кропивницький, 15-16 листопада 2019 р.); науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі,

здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав», присвяченої пам'яті професора Ч. Н. Азімова та 20-річчю з дня створення кафедри цивільного права № 2 (м. Харків, 29 листопада 2019 р.); науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 06 грудня 2019 р.); науково-практичній конференції «Проблеми цивільного права та процесу», присвяченої 95-річниці від народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 22 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та виклики сьогодення» (м. Запоріжжя, 24-25 липня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends» (м. Люблін, 30-31 жовтня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства» (м. Дніпро, 13-14 листопада 2020 р.); науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав», присвяченої пам'яті професора Ч. Н. Азімова (м. Харків, 16 грудня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «A new task of legal science in Ukraine and in the countries of the European Union» (м. Арад, 17-18 грудня 2020 р.); ІХ Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства» (м. Кропивницький, 05-06 лютого 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено в 32 наукових публікаціях, зокрема: в одноосібній монографії, у 13 статтях у наукових фахових виданнях України, у 4 статтях у наукових періодичних виданнях держав Європейського Союзу й Організації економічного співробітництва та розвитку, у 3 статтях у двох закордонних виданнях, проіндексованих у базі даних Web of Science Core Collection, а також у тезах 11 повідомлень на науково-практичних конференціях, проведених в Україні, Республіці Польща та Румунії.

Структура та обсяг дисертації зумовлені її метою та завданнями. До структури дисертації належать: перелік умовних позначень, вступ, 6 розділів, яким підпорядковано 15 підрозділів, висновки, список використаних джерел (738 найменувань) і 3 додатки. Загальний обсяг рукопису становить 478 сторінок, з них 366 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, його завдання, об'єкт, предмет, методологію, викладено наукову новизну та практичне значення результатів дослідження, наведено дані про їх апробацію і публікації здобувача, його особистий внесок, а також у ньому фігурують відомості про структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Передумови дослідження феномена механізму правового регулювання сімейних відносин» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «*Стан наукової думки щодо механізму правового регулювання сімейних відносин та його іррелевантність із запитами (потребами) часу*» констатовано, що попри тривале функціонування СКУ, МПРСВ не був предметом спеціальної уваги. Станом наукової думки щодо МПРСВ, що дисонує із запитами (потребами) часу, зумовлено провадження дослідження цього феномена.

У підрозділі 1.2 «*Візія правового регулювання сімейних відносин і поняття, ознаки та «архітектоніка» його механізму*» обґрунтовано, що правове регулювання сімейних відносин доцільно розглядати: а) як процес упорядкування суспільних відносин за допомогою своєрідних сімейно-правових засобів, їх юридичного встановлення, охорони та динаміки (зовнішнє правове регулювання сімейних відносин); б) як процес наділення учасників суспільних відносин сімейними правами і юридичними обов'язками, реалізації цих сімейних прав і юридичних обов'язків, перевтілення таких учасників у суб'єктів сімейних правовідносин (внутрішнє правове регулювання сімейних відносин). Наголошено, що правове регулювання сімейних відносин має своєрідний механізм.

Поняття МПРСВ сформульовано як скупчення правових засобів, способів і форм (юридичного інструментарію), злагоджена взаємодія яких спроможна впорядкувати сімейні відносини задля охорони, з одного боку, інтересів суб'єктів сімейного права (приватних інтересів), а із другого – інтересів сім'ї, як первинного і провідного осередка соціуму, та інтересів держави (публічних інтересів).

Визначено, що МПРСВ притаманні такі ознаки: а) цілепокладеність, яка пояснює підпорядкованість сімейно-правових засобів, способів і форм, об'єднаних в єдине ціле, меті МПРСВ; б) поліелементність, яка означає, що в структурі цього механізму нагромаджено набір сімейно-правових засобів, способів і форм, без наявності якого неможливий його запуск; в) конективність як спроможність елементів МПРСВ сумісно функціонувати (взаємодіяти); г) алгоритмічність, яка полягає в тому, що такий механізм діє (функціонує) за заздалегідь сформованим алгоритмом.

До «архітектоніки» МПРСВ віднесено: а) норми сімейного права, правові звичаї, сімейні договори та домовленості; б) юридичні факти; в) сімейні правовідносини; г) акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків; д) правову свідомість; е) правову культуру.

Розділ 2 «Норми сімейного права як «підмурок» механізму правового регулювання сімейних відносин» об'єднує чотири розділи.

У підрозділі 2.1 «*Поняття, ознаки, види, типи і функції норм сімейного права*» поняття норм сімейного права сформульовано як системний та своєрідно структурований «підмурок» МПРСВ, що складається із певних взірців поведінки суб'єктів сімейних прав та обов'язків або спеціалізованих

правил сімейного права, що не містять конкретних деонтичних модальностей, які держава створює, санкціонує або апріорі визнає обов'язковими.

Виокремлено такі ознаки норм сімейного права: а) держава їх створює, санкціонує або апріорі визнає обов'язковими; б) такі правила сімейного права мають гуманістичну спрямованість; в) норми сімейного права мають бінарну природу: поєднання масиву приватноправових і публічно-правових норм; г) вони в сімейно-правовій «матерії» представлені як певні взірці поведінки суб'єктів сімейних прав та обов'язків, так і як спеціалізовані правила сімейного права, в яких хоча і відсутні конкретні деонтичні модальності, але які в МПРСВ виконують унікальні функції; ґ) кожен вид цих правових норм має своєрідну структуру; д) вони не існують поза системністю; е) мають полікратний характер, який полягає у багаторазовому зверненні до них суб'єктів правозастосування; є) вони поширюють свою дію на всіх суб'єктів сімейного права або на суб'єктів лише певних видів сімейних правовідносин; ж) у них закріплено унікальні «набори» взірців правового регулювання сімейних відносин; з) у них утілено чимало імперативних приписів, пов'язаних із пріоритетом сімейно-правової охорони прав та інтересів дітей (малолітніх, неповнолітніх), повнолітніх непрацездатних осіб; и) через розширення сфери диспозитивного регулювання сімейних відносин у них фігурує багато оціночних категорій; і) норми сімейного права не виключають можливості застосування норм спорідненої галузі права – цивільного права.

Оціночні категорії в сімейному праві визначено як установлені законодавцем контурні формулювання значимих обставин, що мають невичерпний зміст, конкретизація якого віддана на розсуд суб'єкта правозастосування шляхом їх витлумачення останнім у конкретних сімейних правовідносинах. До їхніх ознак віднесено: а) нормативність (оціночні категорії закріплені в нормах сімейного права); б) оконтуреність (оціночні категорії визначають межі змісту норм сімейного права); в) варіабельність (оціночними категоріям у сімейному праві іманентний невичерпний характер).

Уповноважувальні норми сімейного права диференційовано на такі групи: а) норми сімейного права, в яких фігурують ключові слова або словосполучення, які відкрито вказують на існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії; б) норми сімейного права, зміст яких дозволяє збагнути існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії. У першій групі виокремлено три підгрупи: а) норми сімейного права, в яких фігурують ключові слова або словосполучення, які відкрито та безумовно вказують на існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії; б) норми сімейного права, в яких фігурують ключові слова або словосполучення, які відкрито та обумовлено вказують на існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії; в) норми сімейного права, в яких фігурують ключові словосполучення, які відкрито вказують на існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії, але встановлюють винятки із універсальних правил поведінки. У другій групі виокремлено дві підгрупи: а) норми сімейного права, зміст яких дозволяє

збагнути існування безумовних можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії; б) норми сімейного права, зміст яких дозволяє збагнути існування обумовлених можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії.

Зобов'язуючі норми сімейного права диференційовано на дві групи: а) норми сімейного права, в яких фігурують такі слова або словосполучення, які відкрито вказують на веління (вимоги) про необхідність учинення сприятливих дій суб'єктів права; б) норми сімейного права, зміст яких уможливорює збагнути веління (вимоги) про необхідність учинення сприятливих дій суб'єктів права. У першій групі виокремлено такі підгрупи: а) норми сімейного права, в яких фігурують такі слова або словосполучення, які відкрито та безумовно зобов'язують суб'єктів права вчиняти сприятливі дії; б) норми сімейного права, в яких фігурують такі слова або словосполучення, які відкрито та обумовлено зобов'язують суб'єктів права вчиняти сприятливі дії; в) норми сімейного права, в яких фігурують такі слова або словосполучення, які відкрито зобов'язують суб'єктів права вчиняти сприятливі дії, але встановлюють винятки із універсальних правил поведінки. Другу групу диференційовано на три підгрупи: а) норми сімейного права, зміст яких уможливорює безумовно зобов'язати суб'єктів права вчиняти сприятливі дії; б) норми сімейного права, зміст яких уможливорює обумовлено зобов'язати суб'єктів права вчиняти сприятливі дії; в) норми сімейного права, зміст яких уможливорює зобов'язати суб'єктів права вчиняти сприятливі дії, але встановлюють винятки із універсальних правил поведінки.

Виокремлено дві групи заборонних норм сімейного права: а) ті, що прямо встановлюють заборону; б) ті, що опосередковано встановлюють заборону. *Першу групу* диференційовано на три підгрупи: а) норми сімейного права, що встановлюють пряму безумовну заборону; б) норми сімейного права, що встановлюють пряму обумовлену заборону; в) норми сімейного права, що встановлюють пряму заборону, але мають винятки із загального правила. *Другу групу* заборонних норм сімейного права поділено на ті, що: а) опосередковано встановлюють безумовну заборону; б) опосередковано встановлюють обумовлену заборону.

Визначено, що до системи презумпцій сімейного права належать: а) презумпція правозгідності сімейного договору; б) презумпція правозгідності сімейної домовленості; в) презумпція правозгідності шлюбу; г) презумпція згоди другого з подружжя під час укладання договорів одним із них; г) презумпція згоди другого із подружжя у разі вчинення одним із них дій щодо сімейного життя; д) презумпція сумісної належності майна подружжю; е) презумпція шлюбного походження дитини; є) презумпція батьківства чоловіка матері дитини; ж) презумпція згоди другого з батьків під час вчинення одним із них правочинів щодо майна малолітньої дитини; з) презумпція належності майна батькам на праві власності; и) презумпція інтересів дитини; і) презумпція правозгідності удочеріння; й) презумпція правозгідності усиновлення.

Доцільно закріпити в СКУ: а) презумпцію правозгідності сімейного договору, тобто сімейний договір вважається правозгідним, якщо його недійсність не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним; б) презумпцію правозгідності сімейної домовленості, тобто сімейна домовленість вважається правозгідною, якщо від неї в односторонньому порядку не відмовився учасник сімейних правовідносин; в) презумпцію правозгідності усиновлення, тобто усиновлення є правозгідним, крім випадків, коли усиновлення визнано недійсним за рішенням суду або скасовано; г) презумпцію правозгідності удочеріння, тобто удочеріння є правозгідним, крім випадків, коли удочеріння визнано недійсним за рішенням суду або скасовано.

Визначено, що до норм-фікцій СКУ належать: фікція материнства (батьківства) подружжя щодо дитини, народженої у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій (ч. ч. 1, 2 ст. 123); фікція батьківства особи за вказівкою одинокої матері (ч. 1 ст. 135); фікція присвоєних відомостей про батьків, прізвище, ім'я, по батькові дитини, батьки якої невідомі (ч. 2 ст. 135); фікція неможливості оспорювання батьківства особою, записаною батьком дитини, з якою вона не перебуває в кровному зв'язку, про що було заздалегідь відомо (ч. 5 ст. 136); фікція присвоєного по батькові дитині за іменем особи, яку її одинока мати назвала батьком (ч. 2 ст. 147); фікція материнства (батьківства) щодо усиновленої (удочереної) дитини (ч. 1 ст. 229); фікція материнства (батьківства) щодо усиновленої (удочереної) повнолітньої особи (ч. 1 ст. 229); фікція місця і дати народження усиновленої (удочереної) дитини (ч. 1 ст. 230).

З'ясовано, що норми сімейного права виконують: а) регулятивну функцію, що означає встановлення правил поведінки, впорядкування наявних сімейних відносин. Виконуючи регулятивну функцію, норми сімейного права беруть участь у регулюванні прав та інтересів суб'єктів сімейних відносин, а загалом реалізують основне призначення сімейного права, зокрема: надати сімейним відносинам певну спрямованість, ввести їх у конкретні рамки дії; б) правонадільну функцію, що віддзеркалює позитивний аспект сімейно-правового впливу, метою якого є встановлення основ правового статусу суб'єктів сімейних відносин, забезпечення юридичного контакту між ними. Таке функціональне навантаження мають приписи, що встановлюють права і позитивні вимоги до учасників сімейних правовідносин; в) мотивувальну функцію, що полягає в стимулюванні суб'єктів сімейного права до правозгідної поведінки; г) захисну функцію, яка означає, що норми згаданої галузі права спрямовані на захист сімейних прав та інтересів; г) системостворювальну функцію, яка полягає в тому, що норми сімейного права забезпечують узгодження вимог усієї системи сімейного права, єдність і взаємодію елементів – норм сімейного права.

У підрозділі 2.2 «Застосування до регулювання сімейних відносин актів цивільного законодавства» задля розширення потенціалу субсидіарного застосування норм цивільного права до регулювання сімейних відносин

резонно внести зміни до ч. 1 ст. 8 СКУ та викласти її в такій редакції: «Якщо сімейні відносини не врегульовані цим Кодексом, вони регулюються Цивільним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами».

У підрозділі 2.3 «Застосування аналогії закону до регулювання сімейних відносин» доведено, що аналогія закону має застосовуватися у разі, якщо сімейні відносини не врегульовані: по-перше, СКУ; по-друге, іншими нормативно-правовими актами; по-третє, договором; по-четверте, домовленістю. З огляду на викладене, резонно внести зміни до ч. 1 ст. 10 СКУ та викласти її в такій редакції: «Якщо сімейні відносини не врегульовані актами сімейного законодавства, договором або домовленістю сторін, до них застосовуються норми цього Кодексу, які регулюють подібні за змістом відносини (аналогія закону)».

У підрозділі 2.4. «Спеціалізовані (атипові) норми сімейного права» запропоновано дефініцію спеціалізованих норм сімейного права: це втілені в сімейному законодавстві своєрідні правила (норми-цілі сімейного права, норми-принципи сімейного права, норми-дефініції сімейного права, норми-строки сімейного права, оперативні та колізійні норми сімейного права), що мають двоелементну структуру (гіпотезу та диспозицію) і не встановлюють конкретних правових моделей поведінки учасників сімейних відносин, а функціональний потенціал яких у МПРСВ залежить від певного виду таких норм сімейного права.

До ознак спеціалізованих норм сімейного права належать: а) вони являють собою втілені в сімейному законодавстві своєрідні правила, що мають розгалужену систему; б) до їхньої структури належать лише гіпотеза та диспозиція; в) вони не встановлюють правила поведінки учасників сімейних правовідносин; г) кожний вид спеціалізованих норм сімейного права має власний функціональний потенціал у МПРСВ.

До системи (секстету) спеціалізованих норм сімейного права віднесено: а) норми-цілі сімейного права; б) норми-принципи сімейного права; в) норми-дефініції сімейного права; г) норми-строки сімейного права; г) оперативні норми сімейного права; д) колізійні норми сімейного права.

Запропоновано дефініцію «норми-цілі сімейного права»: це закріплені в нормах сімейного права очікувані (бажані) результати, які в інтересах учасників сімейних правовідносин, держави і первинного та головного осередка суспільства (сім'ї), прагне досягнути законодавець, упорядковуючи сімейні відносини.

Доведено, що норми-цілі сімейного права: а) визначають очікувані (бажані) результати сімейно-правового регулювання; б) діставши логічну динаміку (розвиток) в класичних нормах сімейного права, впливають на сімейно-правове регулювання; в) впливають на формування норм сімейного права; г) дають змогу встановити релевантність або іррелевантність наявних сімейно-правових засобів бажаним результатам правового регулювання сімейних відносин.

Сформульовано поняття норм-принципів сімейного права, яке визначено як утілені в нормах сімейного права стрижневі ідеї, відповідно до яких генерується і на яких ґрунтується сімейне законодавство, здійснюється його тлумачення, а також врегульовуються сімейні відносини за аналогією права.

Доцільно удосконалити назву ст. 7 СКУ «Загальні засади регулювання сімейних відносин» та викласти її в такій редакції: «Джерела та основні засади правового регулювання сімейних відносин». Резонно змінити місце викладення принципів, закріплених у ст. 7 головного джерела правового регулювання сімейних відносин в Україні. Модернізовано систему основних засад сімейного законодавства, до якої включено: 1) можливість і допустимість правового регулювання сімейних відносин; 2) справедливість; 3) добросовісність; 4) розумність; 5) відповідність моральним засадам суспільства; 6) антидискримінацію учасників сімейних правовідносин; 7) рівність прав та обов'язків жінки та чоловіка в сім'ї; 8) якнайкраще забезпечення прав та інтересів дитини; 9) пріоритет захисту прав та інтересів дитини; 10) максимально можливе забезпечення прав та інтересів повнолітніх непрацездатних членів сім'ї; 11) пріоритет захисту прав та інтересів повнолітніх непрацездатних членів сім'ї.

Резонно внести зміни до ч. 2 ст. 10 СКУ (щодо застосування аналогії права) та викласти її в такій редакції: «Якщо до регулювання сімейних відносин неможливо застосувати аналогію закону, вони регулюються відповідно до основних засад сімейного законодавства».

За авторським баченням, норми-дефініції сімейного права являють собою компактно втілені в текстах джерел правового регулювання сімейних відносин приписи, що лаконічно та монозначно визначають зміст сімейно-правових категорій через розкриття їхніх ідентифікуючих ознак.

Обґрунтовано, що норми-дефініції сімейного права виконують кілька функцій, зокрема: а) вони роз'яснюють значення термінології, що фігурує в актах сімейного законодавства (інтерпретаційна функція); б) ці атипові норми сімейного права економлять матерію актів сімейного законодавства, що досягається за допомогою лаконічності розкриття значення сімейно-правової термінології (компактна функція); в) ці спеціалізовані норми сімейного права об'єднують в єдине ціле всі норми сімейного права, в яких згадуються відповідні терміни (інтегративна функція).

Доведено, що задля реалізації компактної функції, яку виконують норми-дефініції сімейного права, доцільно в ч. 1 ст. 93 СКУ оперувати терміном «наречені», а в ч. 2 ст. 243 СКУ – термінами: «малолітня дитина», «неповнолітня дитина».

Удосконалено наукові підходи щодо таких норм-дефініцій сімейного права: а) «сім'я» – спільнота, пов'язана місцем проживанням, особистими немайновими та тісно пов'язаними з ними майновими правами й обов'язками, встановленими СКУ та іншими нормативно-правовими актами; б) «шлюб» – зареєстрований в установленому законом порядку союз жінки і чоловіка, який породжує в них права та обов'язки дружини та чоловіка (подружжя);

в) «усиновлення» – прийняття усиновлювачем (усиновачкою) у свою сім'ю на правах сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого ст. 282 СКУ; г) «приймна сім'я» – сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання до чотирьох дітей, віднесених до дітей, роз'єднаних із батьками, та (або) дітей, розлучених із сім'єю; ґ) «приймні батьки» – подружжя або особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли для спільного проживання та виховання дітей, роз'єднаних із батьками та (або) дітей, розлучених із сім'єю; д) «приймні діти» – діти, роз'єднані із батьками та (або) діти, розлучені із сім'єю, влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї; е) «дитячий будинок сімейного типу» – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей, роз'єднаних із батьками та (або) дітей, розлучених із сім'єю; є) «батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу» – подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли дітей, роз'єднаних із батьками та (або) дітей, розлучених із сім'єю для виховання та спільного проживання; ж) «вихованці дитячого будинку сімейного типу» – діти, роз'єднані із батьками та діти, розлучені із сім'єю.

Удосконалено наукові підходи щодо сімейно-правової термінології. По-перше, запропоновано оперувати терміном «сирота» замість «дитина-сирота», оскільки за законодавством нею вважається лише особа, яка не досягла 18 років. По-друге, запропоновано відмовитися від терміна «діти, позбавлені батьківського піклування» на користь терміна «діти, роз'єднані з батьками». До дітей, роз'єднаних з батьками, віднесено також сиріт. По-третє, задля уникнення гендерно невідповідної сімейно-правової термінології, поряд із усталеними термінами запропоновано оперувати такими термінами: «зловживання материнськими правами», «позбавлення материнських прав», «поновлення материнських прав», «удочеріння», «удочеритель», «удочерителі», «удочерена дитина», «удочерена повнолітня особа», «усиновлювачка», «опікунка», «піклувальниця», «патронатна вихователька».

Доцільно запровадити в науковому та нормативно-правовому обізі такі збірні терміни: «зловживання правами батьків», «позбавлення прав батьків», «поновлення прав батьків».

У роботі сконцентровано увагу на решті видів спеціалізованих (атипових) норм сімейного права. Визначено, що нормами-строками сімейного права є правила обчислення строків у сімейно-правовій сфері. Оперативними нормами сімейного права є норми, роль яких виражається в установленні дати вступу (зміни, припинення) нормативно-правового акта в силу, в його поширенні на нове коло сімейних відносин, на новий строк. Визначено, що колізійними нормами сімейного права є норми, які за наявності суперечностей між окремими нормативними актами з того самого предмета сімейно-правового регулювання, мають застосовуватися в певному випадку, тобто це норми сімейного права, що регулюють вибір норми сімейного права.

Розділ 3 «Правові звичаї та засоби саморегулювання сімейних відносин» поєднує два підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Правові звичаї в механізмі правового регулювання сімейних відносин» поняття звичаю в сімейному праві визначено як не встановлене актами сімейного законодавства, але усталене в певній сфері сімейних відносин правило поведінки (регулятор згаданих відносин), яке санкціоноване державою.

Виокремлено такі ознаки звичаю в сімейному праві: а) він не встановлений актами сімейного законодавства; б) він являє собою правило поведінки; в) його усталеність у певній сфері сімейних відносин; г) ступінь його формальної визначеності є значно нижчим за норми, що містяться в актах сімейного законодавства; ґ) він має локальний характер (ідеться про місцевий звичай) або поширюється на національну меншину (ідеться про звичай національної меншини); д) він впливає на суб'єкта правозастосування здебільшого вагою власного авторитету.

Обґрунтовано, що звичаї в сімейному праві доцільно розглядати: по-перше, як модель акцесорного правового регулювання сімейних відносин (екстернальне регулювання); по-друге, як прояв безпосереднього правового регулювання сімейних відносин згідно із наявним звичаєм національної меншини та (або) місцевим звичаєм (інтернальне регулювання).

У підрозділі 3.2 «Сімейні договори та домовленості» сформульовано авторське поняття правового саморегулювання сімейних відносин: це ініціативний взаємоприйнятний процес упорядкування сімейних відносин за допомогою сімейних договорів та домовленостей сторін.

Поняття сімейного договору окреслено як поійменовану (визначену в законі) або непоійменовану (не визначену в законі, але таку, що корелюється із основними засадами сімейного законодавства та моральними засадами суспільства) згоду сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення здебільшого майнових сімейних прав та обов'язків, але не допускає односторонню відмову від неї.

Визначено, що до системи сімейних договорів належать: по-перше, договори подружжя; по-друге, договори жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу; по-третє, договори батьків щодо виховання та утримання дитини; по-четверте, договори між батьками та дітьми; по-п'яте, договори родичів; по-шосте, сімейні договори соціального сприяння.

Поняття шлюбного договору доцільно визначити як шлюбну або дошлюбну згоду сторін про встановлення правового режиму майна, порядку користування житлом, права на утримання в період перебування їх у шлюбі та (або) в разі його розірвання. Главу 10 СКУ резонно доповнити ст. 91-1 «Поняття шлюбного договору», в якій запропоновано закріпити дефініцію цього сімейного договору.

З'ясовано, що сімейні договори виконують: а) регулятивну функцію, яка покликана унормувати сімейні відносини; б) превентивно-виховну функцію, яка забезпечує дисциплінування сторін сімейного договору, а також запобігає

настання конфлікту інтересів сторін учасників договірних сімейних відносин; в) забезпечувальну функцію, яка полягає в можливості настання несприятливих майнових (здебільшого) наслідків за поведінку сторони сімейного договору, яка не корелюється із законодавством та моральними засадами суспільства; г) захисну функцію, яка полягає в захисті інтересів вразливої сторони сімейного договору.

Сформульовано поняття сімейної домовленості: це згода сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення особистих немайнових і майнових сімейних прав та обов'язків і може допускати односторонню відмову від неї.

Запропоновано закріпити в СКУ дефініцію «сімейна домовленість», що дає змогу не ототожнювати її з другим правовим засобом саморегулювання сімейних відносин – сімейним договором.

Обґрунтовано, що, на відміну від сімейного договору, сімейна домовленість не виконує забезпечувальну функцію, оскільки зазначений акт доброї волі допускає односторонню відмову його учасника від нього та не може бути реалізований примусово.

Розділу 4 «Юридичні факти, сімейні права й обов'язки в механізмі правового регулювання сімейних відносин» підпорядковано три підрозділи.

У підрозділі 4.1 «Юридичні факти як складник механізму правового регулювання сімейних відносин» поняття «юридичні факти в сімейному праві» визначено як обставини, ефектом яких є перешкоджання, виникнення, гальмування (призупинення, припинення), динаміка (зміна, поновлення) сімейних правовідносин або поривання правовідносин, яких насправді не мало б існувати (анулювання правовідносин).

Доведено, що як складник МПРСВ юридичні факти виконують: а) перепонну функцію (юридичні факти забезпечують перешкоджання створенню сімейних правовідносин); б) породжувальну функцію (юридичні факти забезпечують виникнення сімейних правовідносин); в) призупинувальну функцію (юридичні факти забезпечують гальмування сімейних правовідносин шляхом призупинення); г) припинувальну функцію (юридичні факти забезпечують гальмування сімейних правовідносин шляхом припинення); г) конвертаційну функцію (юридичні факти забезпечують зміну сімейних правовідносин); д) регенераційну функцію (юридичні факти забезпечують поновлення сімейних правовідносин); е) нуліфікаційну функцію (юридичні факти забезпечують поривання правовідносин, яких насправді не мало б існувати).

У підрозділі 4.2 «Унікальність сімейних правовідносин» поняття сімейних правовідносин окреслено як обумовлені створенням сім'ї відносини, що входять до предмета сімейно-правового регулювання, коло поймає учасників яких визнається носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків, що встановлюються актами законодавства, договорами, домовленостями, а в деяких випадках також правовими звичаями (звичаєм національної меншини, місцевим звичаєм).

Сформовано такі ознаки сімейних правовідносин: а) види регульованих відносин визначаються предметом сімейно-правового регулювання, кожен із яких має також власну специфіку; б) такі правовідносини пов'язано зі створенням сім'ї, яка виникає на підставі: шлюбу; кровного споріднення; удочеріння; усиновлення; проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу; опіки та піклування над дітьми; патронату над дітьми; дитячого будинку сімейного типу; фактичного прийняття дитини на виховання; в) сімейні права та обов'язки виникають із актів законодавства, договорів, домовленостей, а в деяких випадках також із звичаїв (звичая національної меншини, місцевого звичаю), що є правозгідними (такими, що не суперечать сімейному законодавству та моральним засадам суспільства); г) афілійованість (пов'язаність) їхніх суб'єктів, коло яких на законодавчому рівні є прямо закріпленим; г) кожен суб'єкт має один (наприклад, дружини), два (приміром, чоловіка і батька) або кілька (приміром: дружини, матері, рідної сестри, бабусі) сімейно-правових статусів; д) учасники таких правовідносин диференційовані за віковим критерієм (особи, що не досягли повноліття (діти: малолітні, неповнолітні) і повнолітні члени сім'ї); е) переважні права має лише встановлене сімейним законодавством коло осіб; є) об'єктами таких правовідносин є особисті немайнові блага, дії та майно; ж) невідчужуваність сімейних прав та обов'язків; з) такі правовідносини є зазвичай тривалими; и) їхні учасники є носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків.

Доведено належність обов'язків утверджувати в сім'ї повагу до матері, батька, встановлених ч. 2 ст. 55 СКУ, до особистих немайнових обов'язків батьків, а не подружжя.

Запропоновано коректно відтворити в чинній редакції ч. 1 ст. 55 СКУ особисті немайнові обов'язки дружини, чоловіка. Ч. 1 ст. 55 СКУ резонно викласти в такій редакції: «Дружина, чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин на основі взаємної любові, дружби, поваги та моральної взаємодопомоги».

Доведено, що до ч. 1 ст. 56 СКУ варто внести зміни: встановити не лише можливість дружини, чоловіка на вільний вибір свого місця проживання, але й на право кожного із них на вільний вибір місця свого перебування.

На зразок казахського законодавства запропоновано закріпити в СКУ інститут гостьової сім'ї, тобто сім'ї, яка тимчасово прийняла на виховання сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, що перебувають в організаціях усіх типів (освітніх, медичних тощо) у періоди, не пов'язані із освітнім процесом (канікули, вихідні та святкові дні). Доцільно розробити Положення про гостьову сім'ю.

Поняття «переважні права в сімейних правовідносинах» визначено як установлені законом пріоритетні можливості батьків, інших повнолітніх членів сім'ї та родичів (баби, діда, братів, сестер, вітчима, мачухи) учиняти певні дії щодо дітей, малолітніх, неповнолітніх внуків, братів, сестер, падчерок, пасинків, а також першочергові правові можливості, встановленого законодавцем кола осіб, удочерити та (або) всиновити дітей.

Виокремлено кілька груп переважних прав у сімейних правовідносинах. По-перше, пріоритетні права батьків, які ґрунтуються на зазначеному сімейно-правовому статусі та не вимагають жодних додаткових умов. По-друге, пріоритетні права інших повнолітніх членів сім'ї та родичів на передання їм малолітніх, неповнолітніх внуків, братів, сестер, падчерок, пасинків, які набуваються через неможливість передати дітей другому із батьків. По-третє, першочергові права, встановленого законом кола осіб, спроможних удочерити та (або) всиновити дітей, зокрема: а) першочергові правові можливості громадян України на удочеріння та всиновлення дітей; б) першочергові правові можливості іноземців на удочеріння та усиновлення дітей.

Обґрунтовано, що сімейні правовідносини виконують такі функції: а) визначають конкретне коло суб'єктів сімейних відносин, на яке на поточний момент поширюється дія норм сімейного права (правових звичаїв, сімейних договорів та домовленостей); б) закріплюють конкретну поведінку суб'єктів сімейних правовідносин; в) є умовою для можливого приведення в дію сімейно-правових засобів задля забезпечення суб'єктивних сімейних прав та обов'язків.

У підрозділі 4.3 «Акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків» наголошено, що акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків є фактичною поведінкою учасників сімейних правовідносин.

Констатовано, що захист сімейних прав та інтересів пов'язаний із здійсненням зазначених прав і виконанням сімейних обов'язків. Його метою є усунення перепон, наявних на шляху до здійснення сімейних прав шляхом забезпечення виконання зобов'язаним суб'єктом покладених на нього юридичних обов'язків. Специфікою захисту сімейних прав у МПРСВ є специфічність юридичних фактів, з настанням яких виникає можливість захисту сімейних прав та інтересів, та реалізація захисту суб'єктивних сімейних прав через належні способи захисту таких прав та інтересів.

Удосконалено наукові підходи щодо поєменування наявних способів захисту сімейних прав та інтересів, а також запропоновано розширити їхній перелік у СКУ. До оновленого переліку способів захисту сімейних прав та інтересів віднесено: 1) встановлення правовідносин; 2) визнання права; 3) припинення дій, які порушують сімейні права; 4) відновлення правовідносин, які існували до порушення права; 5) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; 6) зміну правовідносин; 7) припинення правовідносин; 8) анулювання правовідносин; 9) компенсацію майнової шкоди; 10) компенсацію моральної шкоди; 11) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Доведено, що в контексті захисту сімейних прав та інтересів варто еволюціонувати українські законодавчі приписи щодо: а) визнання шлюбу неукладеним: на взірєць законодавства Латвійської Республіки запропоновано закріпити в СКУ таку норму: шлюб вважається неукладеним, якщо його не

було зареєстровано посадовою особою ОДРАЦС; б) поновлення шлюбу: на зразок законодавства Республіки Казахстан установити в СКУ таке правило: шлюб може бути поновлений, якщо в момент укладення шлюбу нареченим або одному із них було відомо, що особа, яка була визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою, є живою; в) кола підстав позбавлення прав батьків: на основі законодавчого досвіду Республіки Казахстан запропоновано в СКУ закріпити зловживання батьком, матір'ю азартними іграми як одну із підстав позбавлення прав батьків; г) потенціалу продовження позовної давності до вимог, що випливають із приписів ч. 3 ст. 138 СКУ, який не відтворено в п. 2-1 розділу VI «Прикінцеві положення» згаданого правового регулятора сімейних відносин.

Розділ 5 «Правова свідомість та правова культура в механізмі правового регулювання сімейних відносин» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Правова свідомість та її функції як складника механізму правового регулювання сімейних відносин» доведено, що суспільна та індивідуальна правова свідомість і правова культура є функціональними елементами МПРСВ та забезпечують утворення певного типу сімейної правосуб'єктності, яка формується в контексті суспільної правової культури та правової свідомості під впливом індивідуальної правосвідомості та правокультурності особи.

Визначено, що інтелектуальним фундаментом правової свідомості є правова ідеологія, яка в контексті МПРСВ є сукупністю обґрунтованих концептів, принципів, стимулів, мотивів, етичних і моральних норм, які визначають позицію держави щодо інституту сім'ї, що гармонізує зі сучасними європейськими і світовими стандартами та національними традиціями і менталітетом, сприяють утвердженню загальних засад сімейного права, а також розвитку правозгідних сімейних правовідносин.

Доведено, що правова свідомість істотно впливає на МПРСВ, оскільки завдяки правовій свідомості цей механізм: а) має конкретну нормативно-правову основу; б) має конкретний предмет регулювання; в) є стабільним; відповідає стану сучасних сімейних відносин; г) є динамічним і здатен реагувати на зміну соціальних умов; г) оптимально поєднує різноманітні правові засоби (дозволи, заборони, позитивні зобов'язування); д) оперує зрозумілими та розпізнаваними правовими поняттями й категоріями, що дозволяють їх однакове трактування та практичне застосування; е) ґрунтується на засадах рівності учасників сімейних правовідносин, урахування їхніх взаємних інтересів, справедливості, добросовісності, розумності, моральних засад суспільства.

У підрозділі 5.2 «Потенціал правової культури та правові цінності як елементи механізму правового регулювання сімейних відносин» обґрунтовано, що МПРСВ спрямований на забезпечення суб'єктам сімейного права умов для реалізації ідеї свободи правозгідної поведінки. Міра такої свободи має відповідати трьом критеріям, зокрема: а) свобода кожного суб'єкта сімейних правовідносин узгоджена зі свободою інших, пов'язаних із ним суб'єктів;

б) свобода має бути оптимальною у правовому вимірі конкретних сімейних відносин конкретної особи; в) свобода реалізується в сімейних правовідносинах у межах правозгідної поведінки.

Доведено, що базові сімейні цінності української сім'ї входять до системи цінностей, які охороняються сімейним правом, що дає змогу виокремити їх як самостійну групу в структурі правової культури, поряд із правовими цінностями. Поняття «сімейні цінності української сім'ї» визначено як такі засади, способи і форми побудови сімейних взаємин, які відповідають моральним засадам певної соціальної групи й української нації загалом і забезпечують гармонійне існування сім'ї як соціальної групи та створюють найкращі умови для життя кожного члена сім'ї зі збереженням його індивідуальності і самобутності.

Обґрунтовано, що ефективність функціонального впливу індивідуальної правової культури (правокультурності особи) на МПРСВ забезпечується внаслідок поєднання індивідуальної правової свідомості, правокультурності та визнання особою сімейних цінностей.

Розділ 6 «Синергія доктрини сімейного права, судової практики і механізму правового регулювання сімейних відносин» інтегрує два підрозділи.

У підрозділі 6.1 *«Розвиток доктрини сімейного права та її вплив на законодавця і суб'єктів правозастосування»* здійснено дайджест сімейно-правових досліджень. Обґрунтовано, що доктрина сімейного права України має посісти значне місце у формуванні сімейно-правової політики. Завданням останньої є інтеграція зусиль законодавця, суб'єктів правозастосування та вчених у галузі сімейного права задля розроблення планів і прогнозів удосконалення національного сімейного законодавства, спрямованого на підвищення впливу сімейно-правових регуляторів. Наголошено, що зазначений вплив має також розширювати міжгалузеві зв'язки сімейного права.

Доведено, що на рівні правотворення доктрина сімейного права впливає, по-перше, під час розроблення законопроектів з питань сімейного права, оскільки до нормопроектної діяльності мають залучатися потужні наукові інституції, представлені авторитетними фахівцями в галузі сімейного права. Надбання доктрини сімейного права мають також застосовуватися під внесення змін до чинного сімейного законодавства. По-друге, вона має вплив під час провадження правової експертизи законопроектів з питань сімейного права. По-третє, доктрина сімейного права має вплив на правосвідомість законодавця.

Обґрунтовано, що на рівні правозастосування доктрина сімейного права відтворює зміст лише наявних норм сімейного права, а не створює нових якихось правил. Вона використовується під час виявлення прогалин в сімейно-правовому регулюванні, а також під час тлумачення норм сімейного права та індивідуальних актів.

У підрозділі 6.2 *«Вплив судової практики в сімейних справах на формування і реалізацію норм сімейного права»* доведено, що судова практика в сімейних справах виконує поворотну функцію, яка полягає в тому, що цей вид

юридичної практики спроможний зворотньо впливати на нормотворчу діяльність у сфері сімейного права («бумерангова спроможність»). Судова практика в сімейних справах є своєрідним «комутатором» правотворчої та правозастосовної практики в зазначеній сфері. Це дає змогу сформувати рекомендації, спрямовані на удосконалення сімейного законодавства, підвищення його ефективності. Судова практика в сімейних справах впливає на розвиток сімейного законодавства під час вчинення правових актів, створення певного результату в аспекті ефективності чинного сімейного законодавства, трансляції накопиченої інформації, сприйняття законодавцем рекомендацій, сформованих судовою практикою в сімейних справах.

ВИСНОВКИ

1. Правове регулювання сімейних відносин доцільно розглядати: а) як процес упорядкування суспільних відносин за допомогою своєрідних сімейно-правових засобів, їх юридичного встановлення, охорони та динаміки (зовнішнє правове регулювання сімейних відносин); б) як процес наділення учасників суспільних відносин сімейними правами і юридичними обов'язками, реалізації цих сімейних прав і юридичних обов'язків, перевтілення таких учасників у суб'єктів сімейних правовідносин (внутрішнє правове регулювання сімейних відносин). Правове регулювання сімейних відносин має своєрідний механізм.

2. МПРСВ є скупченням правових засобів, способів і форм (юридичного інструментарію), злагоджена взаємодія яких спроможна впорядкувати сімейні відносини задля охорони, з одного боку, інтересів суб'єктів сімейного права (приватних інтересів), а із другого – інтересів сім'ї, як первинного і провідного осередка соціуму, та інтересів держави (публічних інтересів).

3. МПРСВ притаманні такі ознаки: а) цілепокладеність, яка пояснює підпорядкованість сімейно-правових засобів, способів і форм, об'єднаних в єдине ціле, меті МПРСВ; б) поліелементність, яка означає, що в структурі цього механізму нагромаджено набір сімейно-правових засобів, способів і форм, без наявності якого неможливий його запуск; в) конективність як спроможність елементів МПРСВ сумісно функціонувати (взаємодіяти); г) алгоритмічність, яка полягає в тому, що такий механізм діє (функціонує) за заздалегідь сформованим алгоритмом.

4. До «архітектоніки» МПРСВ належать: а) норми сімейного права, правові звичаї, сімейні договори та домовленості; б) юридичні факти; в) сімейні правовідносини; г) акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків; д) правова свідомість; е) правова культура.

5. Нормами сімейного права є системний та своєрідно структурований «підмурок» МПРСВ, що складається із певних взірців поведінки суб'єктів сімейних прав та обов'язків або спеціалізованих правил сімейного права, що не містять конкретних деонтичних модальностей, які держава створює, санкціонує або апріорі визнає обов'язковими.

6. Норми сімейного права мають такі ознаки: а) держава їх створює, санкціонує або апріорі визнає обов'язковими; б) такі правила сімейного права

мають гуманістичну спрямованість; в) норми сімейного права мають бінарну природу: поєднання масиву приватноправових і публічно-правових норм; г) вони в сімейно-правовій «матерії» представлені як певні взірці поведінки суб'єктів сімейних прав та обов'язків, так і як спеціалізовані правила сімейного права, в яких хоча і відсутні конкретні деонтичні модальності, але які в МПРСВ виконують унікальні функції; ґ) кожен вид цих правових норм має своєрідну структуру; д) вони не існують поза системністю; е) мають полікратний характер, який полягає у багаторазовому зверненні до них суб'єктів правозастосування; є) вони поширюють свою дію на всіх суб'єктів сімейного права або на суб'єктів лише певних видів сімейних правовідносин; ж) у них закріплено унікальні «набори» взірців правового регулювання сімейних відносин; з) у них утілено чимало імперативних приписів, пов'язаних із пріоритетом сімейно-правової охорони прав та інтересів дітей (малолітніх, неповнолітніх), повнолітніх непрацездатних осіб; и) через розширення сфери диспозитивного регулювання сімейних відносин у них фігурує багато оціночних категорій; і) норми сімейного права не виключають можливості застосування норм спорідненої галузі права – цивільного права.

7. Оціночними категоріями в сімейному праві є встановлені законодавцем контурні формулювання значимих обставин, що мають невичерпний зміст, конкретизація якого віддана на розсуд суб'єкта правозастосування шляхом їх витлумачення останнім у конкретних сімейних правовідносинах. До їхніх ознак віднесено: а) нормативність; б) оконтуреність; в) варіабельність.

8. Уповноважувальні норми сімейного права диференційовано на такі групи: а) норми сімейного права, в яких фігурують ключові слова або словосполучення, які відкрито вказують на існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії; б) норми сімейного права, зміст яких дозволяє збагнути існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії. У першій групі виокремлено три підгрупи: а) норми сімейного права, в яких фігурують ключові слова або словосполучення, які відкрито та безумовно вказують на існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії; б) норми сімейного права, в яких фігурують ключові слова або словосполучення, які відкрито та обумовлено вказують на існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії; в) норми сімейного права, в яких фігурують ключові словосполучення, які відкрито вказують на існування можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії, але встановлюють винятки з універсальних правил поведінки. У другій групі виокремлено дві підгрупи: а) норми сімейного права, зміст яких дозволяє збагнути існування безумовних можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії; б) норми сімейного права, зміст яких дозволяє збагнути існування обумовлених можливостей суб'єктів права здійснювати відповідні дії.

Зобов'язуючі норми сімейного права диференційовано на дві групи: а) норми сімейного права, в яких фігурують такі слова або словосполучення, які відкрито вказують на веління (вимоги) про необхідність учинення

сприятливих дій суб'єктів права; б) норми сімейного права, зміст яких уможлиблює збагнути веління (вимоги) про необхідність учинення сприятливих дій суб'єктів права. Першу групу поділено на три підгрупи: а) норми сімейного права, в яких фігурують такі слова або словосполучення, які відкрито та безумовно зобов'язують суб'єктів права вчиняти сприятливі дії; б) норми сімейного права, в яких фігурують такі слова або словосполучення, які відкрито та обумовлено зобов'язують суб'єктів права вчиняти сприятливі дії; в) норми сімейного права, в яких фігурують такі слова або словосполучення, які відкрито зобов'язують суб'єктів права вчиняти сприятливі дії, але встановлюють винятки із універсальних правил поведінки. Другу групу диференційовано на три підгрупи: а) норми сімейного права, зміст яких уможлиблює безумовно зобов'язати суб'єктів права вчиняти сприятливі дії; б) норми сімейного права, зміст яких уможлиблює обумовлено зобов'язати суб'єктів права вчиняти сприятливі дії; в) норми сімейного права, зміст яких уможлиблює зобов'язати суб'єктів права вчиняти сприятливі дії, але встановлюють винятки із універсальних правил поведінки.

Виокремлено дві групи заборонних норм сімейного права: а) ті, що прямо встановлюють заборону; б) ті, що опосередковано встановлюють заборону. Першу групу диференційовано на три підгрупи: а) норми сімейного права, що встановлюють пряму безумовну заборону; б) норми сімейного права, що встановлюють пряму обумовлену заборону; в) норми сімейного права, що встановлюють пряму заборону, але мають винятки із загального правила. Другу групу заборонних норм сімейного права поділено на ті, що: а) опосередковано встановлюють безумовну заборону; б) опосередковано встановлюють обумовлену заборону.

9. Доцільно закріпити в СКУ: а) презумпцію правозгідності сімейного договору – сімейний договір вважається правозгідним, якщо його недійсність не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним; б) презумпцію правозгідності сімейної домовленості – сімейна домовленість вважається правозгідною, якщо від неї в односторонньому порядку не відмовився учасник сімейних правовідносин; в) презумпцію правозгідності усиновлення – усиновлення є правозгідним, крім випадків, коли усиновлення визнано недійсним за рішенням суду або скасовано; г) презумпцію правозгідності удочеріння – удочеріння є правозгідним, крім випадків, коли удочеріння визнано недійсним за рішенням суду або скасовано.

10. Норми сімейного права виконують: а) регулятивну функцію, яка означає встановлення правил поведінки, впорядкування наявних сімейних відносин. Виконуючи регулятивну функцію, норми сімейного права беруть участь у регулюванні прав та інтересів суб'єктів сімейних відносин, а загалом реалізують основне призначення сімейного права, зокрема: надати сімейним відносинам певну спрямованість, ввести їх у конкретні рамки дії; б) правонадільну функцію, що віддзеркалює позитивний аспект сімейно-правового впливу, метою якого є встановлення основ правового статусу суб'єктів сімейних відносин, забезпечення юридичного контакту між ними.

Таке функціональне навантаження мають приписи, що встановлюють права і позитивні вимоги до учасників сімейних правовідносин; в) мотивувальну функцію, яка полягає в стимулюванні суб'єктів сімейного права до правозгідної поведінки; г) захисну функцію, яка означає, що норми згаданої галузі права спрямовані на захист сімейних прав та інтересів; г) системостворювальну функцію, яка полягає в тому, що норми сімейного права забезпечують узгодження вимог усієї системи сімейного права, єдність і взаємодію елементів – норм сімейного права.

11. Задля розширення потенціалу субсидіарного застосування норм цивільного права до регулювання сімейних відносин резонно внести зміни до ч. 1 ст. 8 СКУ та викласти її в такій редакції: «Якщо сімейні відносини не врегульовані цим Кодексом, вони регулюються Цивільним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами».

12. Аналогія закону має застосовуватися у разі, якщо сімейні відносини не врегульовані: по-перше, СКУ; по-друге, іншими нормативно-правовими актами; по-третє, договором; по-четверте, домовленістю. З огляду на викладене, доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 10 СКУ та викласти її в такій редакції: «Якщо сімейні відносини не врегульовані актами сімейного законодавства, договором або домовленістю сторін, до них застосовуються норми цього Кодексу, які регулюють подібні за змістом відносини (аналогія закону)».

13. Спеціалізованими нормами сімейного права є втілені в сімейному законодавстві своєрідні правила (норми-цілі сімейного права, норми-принципи сімейного права, норми-дефініції сімейного права, норми-строки сімейного права, оперативні та колізійні норми сімейного права), що мають двоелементну структуру (гіпотезу та диспозицію) і не встановлюють конкретних правових моделей поведінки учасників сімейних відносин, а функціональний потенціал яких у МПРСВ залежить від певного виду таких норм сімейного права.

До ознак спеціалізованих норм сімейного права належать: а) вони являють собою втілені в сімейному законодавстві своєрідні правила, що мають розгалужену систему; б) до їхньої структури належать лише гіпотеза та диспозиція; в) вони не встановлюють правила поведінки учасників сімейних правовідносин; г) кожний вид спеціалізованих норм сімейного права має власний функціональний потенціал у МПРСВ.

До системи (секстету) спеціалізованих норм сімейного права належать: а) норми-цілі сімейного права; б) норми-принципи сімейного права; в) норми-дефініції сімейного права; г) норми-строки сімейного права; г) оперативні норми сімейного права; д) колізійні норми сімейного права.

14. Нормами-цілями сімейного права є закріплені в нормах сімейного права очікувані (бажані) результати, які в інтересах учасників сімейних правовідносин, держави і первинного та головного осередка суспільства (сім'ї), прагне досягнути законодавець, упорядковуючи сімейні відносини.

Норми-цілі сімейного права: а) визначають очікувані (бажані) результати сімейно-правового регулювання; б) діставши логічну динаміку (розвиток) в

класичних нормах сімейного права, впливають на сімейно-правове регулювання; в) впливають на формування норм сімейного права; г) дають змогу встановити релевантність або іррелевантність наявних сімейно-правових засобів бажаним результатам правового регулювання сімейних відносин.

15. Нормами-принципами сімейного права є втілені в нормах сімейного права стрижневі ідеї, відповідно до яких генерується і на яких ґрунтується сімейне законодавство, здійснюється його тлумачення, а також врегульовуються сімейні відносини за аналогією права.

Доцільно удосконалити назву ст. 7 СКУ «Загальні засади регулювання сімейних відносин» та викласти її в такій редакції: «Джерела та основні засади правового регулювання сімейних відносин». Удосконалено наукові положення щодо переліку основних засад сімейного законодавства, до якого доцільно віднести: 1) можливість і допустимість правового регулювання сімейних відносин; 2) справедливість; 3) добросовісність; 4) розумність; 5) відповідність моральним засадам суспільства; 6) антидискримінацію учасників сімейних правовідносин; 7) рівність прав та обов'язків жінки та чоловіка в сім'ї; 8) якнайкраще забезпечення прав та інтересів дитини; 9) пріоритет захисту прав та інтересів дитини; 10) максимально можливе забезпечення прав та інтересів повнолітніх непрацездатних членів сім'ї; 11) пріоритет захисту прав та інтересів повнолітніх непрацездатних членів сім'ї.

Резонно внести зміни до ч. 2 ст. 10 СКУ (щодо застосування аналогії права) та викласти її в такій редакції: «Якщо до регулювання сімейних відносин неможливо застосувати аналогію закону, вони регулюються відповідно до основних засад сімейного законодавства».

16. Нормами-дефініціями сімейного права є компактно втілені в текстах джерел правового регулювання сімейних відносин приписи, що лаконічно та монозначно визначають зміст сімейно-правових категорій через розкриття їхніх ідентифікуючих ознак.

Норми-дефініції сімейного права виконують кілька функцій: по-перше, вони роз'яснюють значення термінології, що фігурує в актах сімейного законодавства (інтерпретаційна функція); по-друге, ці атипові норми сімейного права економлять матерію актів сімейного законодавства, що досягається за допомогою лаконічності розкриття значення сімейно-правової термінології (компактна функція); по-третє, ці спеціалізовані норми сімейного права об'єднують в єдине ціле всі норми сімейного права, в яких згадуються відповідні терміни (інтегративна функція).

Задля реалізації компактної функції, яку виконують норми-дефініції сімейного права, доцільно в ч. 1 ст. 93 СКУ оперувати терміном «наречені», а в ч. 2 ст. 243 СКУ – термінами: «малолітня дитина», «неповнолітня дитина».

Удосконалено наукові підходи щодо таких норм-дефініцій сімейного права: «сім'я», «шлюб», «усиновлення», «прийомна сім'я», «прийомні батьки», «прийомні діти», «дитячий будинок сімейного типу», «батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу», «вихованці дитячого будинку сімейного типу».

17. Удосконалено наявні підходи щодо сімейно-правової термінології. По-перше, запропоновано оперувати терміном «сирота» замість «дитина-сирота», оскільки за законодавством нею вважається лише особа, яка не досягла 18 років. По-друге, запропоновано відмовитися від терміна «діти, позбавлені батьківського піклування» на користь терміна «діти, роз'єднані з батьками». До дітей, роз'єднаних з батьками, віднесено також сиріт. По-третє, задля уникнення гендерно невідповідної сімейно-правової термінології, поряд із усталеними термінами запропоновано оперувати такими термінами: «зловживання материнськими правами», «позбавлення материнських прав», «поновлення материнських прав», «удочеріння», «удочеритель», «удочерителі», «удочерена дитина», «удочерена повнолітня особа», «усиновлювачка», «опікунка», «піклувальниця», «патронатна вихователька».

Доцільно запровадити в науковому та нормативно-правовому обізі такі збірні терміни: «зловживання правами батьків», «позбавлення прав батьків», «поновлення прав батьків».

18. Нормами-строками сімейного права є правила обчислення строків у сімейно-правовій сфері.

19. Оперативними нормами сімейного права є норми, роль яких виражається в установленні дати вступу (зміни, припинення) нормативно-правового акта в силу, в його поширенні на нове коло сімейних відносин, на новий строк.

20. Колізійними нормами сімейного права є норми, які за наявності суперечностей між окремими нормативними актами з того самого предмета сімейно-правового регулювання, мають застосовуватися в певному випадку, тобто це норми сімейного права, що регулюють вибір норми сімейного права.

21. Звичаєм у сімейному праві є не встановлене актами сімейного законодавства, але усталене в певній сфері сімейних відносин правило поведінки (регулятор згаданих відносин), яке санкціоноване державою.

Звичаю в сімейному праві притаманні такі ознаки: а) він не встановлений актами сімейного законодавства; б) він являє собою правило поведінки; в) його усталеність у певній сфері сімейних відносин; г) ступінь його формальної визначеності є значно нижчим за норми, що містяться в актах сімейного законодавства; г) він має локальний характер (ідеться про місцевий звичай) або поширюється на національну меншину (ідеться про звичай національної меншини); д) він впливає на суб'єкта правозастосування здебільшого вагою власного авторитету.

Звичаї в сімейному праві доцільно розглядати в двох аспектах: а) як модель акцесорного правового регулювання сімейних відносин (екстернальне регулювання); б) як прояв безпосереднього правового регулювання сімейних відносин згідно із наявним звичаєм національної меншини та (або) місцевим звичаєм (інтернальне регулювання).

22. Правовим саморегулюванням сімейних відносин є ініціативний взаємоприйнятний процес упорядкування сімейних відносин за допомогою сімейних договорів та домовленостей сторін.

23. Сімейним договором є поійменована (визначена в законі) або непоійменована (не визначена в законі, але така, що корелюється із основними засадами сімейного законодавства та моральними засадами суспільства) згода сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення здебільшого майнових сімейних прав та обов'язків, але не допускає односторонню відмову від неї.

До системи сімейних договорів належать: по-перше, договори подружжя; по-друге, договори жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу; по-третє, договори батьків щодо виховання та утримання дитини; по-четверте, договори між батьками та дітьми; по-п'яте, договори родичів; по-шосте, сімейні договори соціального сприяння.

Сімейні договори виконують: а) регулятивну функцію, яка покликана унормувати сімейні відносини; б) превентивно-виховну функцію, яка забезпечує дисциплінування сторін сімейного договору, а також запобігає настанню конфлікту інтересів сторін учасників договірних сімейних відносин; в) забезпечувальну функцію, яка полягає в можливості настання несприятливих майнових (здебільшого) наслідків за поведінку сторони сімейного договору, яка не корелюється із законодавством та моральними засадами суспільства; г) захисну функцію, яка полягає в захисті інтересів вразливої сторони сімейного договору.

24. Сімейною домовленістю є згода сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення особистих немайнових і майнових сімейних прав та обов'язків і може допускати односторонню відмову від неї.

Доцільно закріпити в СКУ дефініцію «сімейна домовленість», що дає змогу не ототожнювати її з другим правовим засобом саморегулювання сімейних відносин – сімейним договором.

На відміну від сімейного договору, сімейна домовленість не виконує забезпечувальну функцію, оскільки зазначений акт доброї волі допускає односторонню відмову його учасника від нього та не може бути реалізований примусово.

25. Юридичними фактами в сімейному праві є обставини, ефектом яких є перешкоджання, виникнення, гальмування (призупинення, припинення), динаміка (зміна, поновлення) сімейних правовідносин або поривання правовідносин, яких насправді не мало б існувати (анулювання правовідносин).

Як складник МПРСВ юридичні факти виконують: по-перше, перепонну функцію (юридичні факти забезпечують перешкоджання створенню сімейних правовідносин); по-друге, породжувальну функцію (юридичні факти забезпечують виникнення сімейних правовідносин); по-третє, призупинювальну функцію (юридичні факти забезпечують гальмування сімейних правовідносин шляхом призупинення); по-четверте, припинювальну функцію (юридичні факти забезпечують гальмування сімейних правовідносин шляхом припинення); по-п'яте, конвертаційну функцію (юридичні факти забезпечують зміну сімейних правовідносин); по-шосте, регенераційну функцію (юридичні факти забезпечують поновлення сімейних правовідносин);

по-сьоме, нуліфікаційну функцію (юридичні факти забезпечують порівняння правовідносин, яких насправді не мало б існувати).

26. Сімейними правовідносинами є обумовлені створенням сім'ї відносини, що входять до предмета сімейно-правового регулювання, коло пойменованих учасників яких визнається носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків, що встановлюються актами законодавства, договорами, домовленостями, а в деяких випадках також правовими звичаями (звичаєм національної меншини, місцевим звичаєм).

До ознак сімейних правовідносин належать: а) види регульованих відносин визначаються предметом сімейно-правового регулювання, кожен із яких має також власну специфіку; б) такі правовідносини пов'язано зі створенням сім'ї, яка виникає на підставі: шлюбу; кровного споріднення; удочеріння; усиновлення; проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу; опіки та піклування над дітьми; патронату над дітьми; дитячого будинку сімейного типу; фактичного прийняття дитини на виховання; в) сімейні права та обов'язки виникають із актів законодавства, договорів, домовленостей, а в деяких випадках також із звичаїв (звичая національної меншини, місцевого звичаю), що є правозгідними (такими, що не суперечать сімейному законодавству та моральним засадам суспільства); г) афілійованість (пов'язаність) їхніх суб'єктів, коло яких на законодавчому рівні є прямо закріпленим; г) кожен суб'єкт має один (наприклад, дружини), два (приміром, чоловіка і батька) або кілька (приміром: дружини, матері, рідної сестри, бабусі) сімейно-правових статусів; д) учасники таких правовідносин диференційовані за віковим критерієм (особи, що не досягли повноліття (діти: малолітні, неповнолітні) і повнолітні члени сім'ї); е) переважні права має лише встановлене сімейним законодавством коло осіб; є) об'єктами таких правовідносин є особисті немайнові блага, дії та майно; ж) невідчужуваність сімейних прав та обов'язків; з) такі правовідносини є зазвичай тривалими; и) їхні учасники є носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків.

27. Обов'язки утверджувати в сім'ї повагу до матері, батька, встановлені ч. 2 ст. 55 СКУ, належать до особистих немайнових обов'язків батьків, а не подружжя.

Удосконалено наукові положення щодо приписів СКУ: а) ч. 1 ст. 55 (щодо коректного відтворення в чинній редакції особистих немайнових обов'язків дружини, чоловіка); б) ч. 1 ст. 56 (щодо можливості дружини, чоловіка не лише на вільний вибір свого місця проживання, але й на право кожного із них на вільний вибір місця свого перебування).

28. Доцільно закріпити в СКУ інститут гостьової сім'ї – сім'ї, яка тимчасово прийняла на виховання сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, що перебувають в організаціях усіх типів (освітніх, медичних тощо) у періоди, не пов'язані із освітнім процесом (канікули, вихідні та святкові дні). Резонно розробити Положення про гостьову сім'ю.

29. Переважними правами в сімейних правовідносинах є встановлені законом пріоритетні можливості батьків, інших повнолітніх членів сім'ї та

родичів (баби, діда, братів, сестер, вітчима, мачухи) учиняти певні дії щодо дітей, малолітніх, неповнолітніх внуків, братів, сестер, падчерок, пасинків, а також першочергові правові можливості, встановленого законодавцем кола осіб, удочерити та (або) всиновити дітей.

Виокремлено кілька груп переважних прав у сімейних правовідносинах. По-перше, пріоритетні права батьків, які ґрунтуються на зазначеному сімейно-правовому статусі та не вимагають жодних додаткових умов. По-друге, пріоритетні права інших повнолітніх членів сім'ї та родичів на передання їм малолітніх, неповнолітніх внуків, братів, сестер, падчерок, пасинків, які набуваються через неможливість передати дітей другому із батьків. По-третє, першочергові права, встановленого законом кола осіб, спроможних удочерити та (або) всиновити дітей. До неї належать: а) першочергові правові можливості громадян України на удочеріння та всиновлення дітей; б) першочергові правові можливості іноземців на удочеріння та усиновлення дітей.

30. Сімейні правовідносини виконують такі функції: по-перше, визначають конкретне коло суб'єктів сімейних відносин, на яке на поточний момент поширюється дія норм сімейного права (сімейних договорів та домовленостей, правових звичаїв); по-друге, закріплюють конкретну поведінку суб'єктів сімейних правовідносин; по-третє, є умовою для можливого приведення в дію сімейно-правових засобів задля забезпечення суб'єктивних сімейних прав та обов'язків.

31. Актами здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків є фактична поведінка учасників сімейних правовідносин. Захист сімейних прав та інтересів пов'язаний із здійсненням зазначених прав і виконанням сімейних обов'язків. Його метою є усунення перепон, наявних на шляху до здійснення сімейних прав шляхом забезпечення виконання зобов'язаним суб'єктом покладених на нього юридичних обов'язків. Специфікою захисту сімейних прав у МПРСВ є специфічність юридичних фактів, з настанням яких виникає можливість захисту сімейних прав та інтересів, та реалізація захисту суб'єктивних сімейних прав через належні способи захисту таких прав та інтересів.

Удосконалено наукові положення щодо поїменування наявних способів захисту сімейних прав та інтересів, а також запропоновано розширити їхній перелік у СКУ. До оновленого переліку способів захисту сімейних прав та інтересів доцільно віднести: 1) встановлення правовідносин; 2) визнання права; 3) припинення дій, які порушують сімейні права; 4) відновлення правовідносин, які існували до порушення права; 5) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; 6) зміну правовідносин; 7) припинення правовідносин; 8) анулювання правовідносин; 9) компенсацію майнової шкоди; 10) компенсацію моральної шкоди; 11) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

32. У контексті захисту сімейних прав та інтересів варто еволюціонувати українські законодавчі приписи щодо: а) визнання шлюбу неукладеним: на

взірець законодавства Латвійської Республіки запропоновано закріпити в СКУ таку норму: шлюб вважається неукладеним, якщо його не було зареєстровано посадовою особою ОДРАЦС; б) поновлення шлюбу: на зразок законодавства Республіки Казахстан установити в СКУ таке правило: шлюб може бути поновлений, якщо в момент укладення шлюбу нареченим або одному із них було відомо, що особа, яка була визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою, є живою; в) кола підстав позбавлення прав батьків: на основі досвіду Республіки Казахстан запропоновано в СКУ закріпити зловживання батьком, матір'ю азартними іграми як одну із підстав позбавлення прав батьків; г) потенціалу продовження позовної давності до вимог, що випливають із приписів ч. 3 ст. 138 СКУ, який не відтворено в п. 2-1 розділу VI «Прикінцеві положення» згаданого правового регулятора сімейних відносин.

33. Суспільна та індивідуальна правова свідомість і правова культура є функціональними елементами МПРСВ та забезпечують утворення певного типу сімейної правосуб'єктності, яка формується в контексті суспільної правової культури та правової свідомості під впливом індивідуальної правосвідомості та правокультурності особи.

34. Інтелектуальним фундаментом правової свідомості є правова ідеологія, яка в контексті МПРСВ є сукупністю обґрунтованих концептів, принципів, стимулів, мотивів, етичних і моральних норм, які визначають позицію держави щодо інституту сім'ї, що гармонізує зі сучасними європейськими і світовими стандартами та національними традиціями і менталітетом, сприяють утвердженню загальних засад сімейного права, а також розвитку правозгідних сімейних правовідносин.

35. Правова свідомість істотно впливає на МПРСВ, оскільки завдяки правовій свідомості такий механізм: а) має конкретну нормативно-правову основу; б) має конкретний предмет регулювання; в) є стабільним; г) відповідає стану сучасних сімейних відносин; ґ) є динамічним і здатен реагувати на зміну соціальних умов; д) оптимально поєднує різноманітні правові засоби (дозволи, заборони, позитивні зобов'язування); е) оперує зрозумілими та розпізнаваними правовими поняттями й категоріями, що дозволяють їх однакове трактування та практичне застосування; є) ґрунтується на засадах рівності учасників сімейних правовідносин, урахування їхніх взаємних інтересів, справедливості, добросовісності, розумності, моральних засад суспільства.

36. МПРСВ спрямований на забезпечення суб'єктам сімейного права умов для реалізації ідеї свободи правозгідної поведінки. Міра такої свободи має відповідати таким критеріям: а) свобода кожного суб'єкта сімейних правовідносин узгоджена зі свободою інших, пов'язаних із ним суб'єктів; б) свобода має бути оптимальною у правовому вимірі конкретних сімейних відносин конкретної особи; в) свобода реалізується в сімейних правовідносинах у межах правозгідної поведінки.

37. Базові сімейні цінності української сім'ї входять до системи цінностей, які охороняються сімейним правом, що дає змогу виокремити їх як самостійну групу в структурі правової культури, поряд із правовими

цінностями. Поняття «сімейні цінності української сім'ї» визначено як такі засади, способи і форми побудови сімейних взаємин, які відповідають моральних засадам певної соціальної групи й української нації загалом і забезпечують гармонійне існування сім'ї як соціальної групи та створюють найкращі умови для життя кожного члена сім'ї зі збереженням його індивідуальності і самобутності.

38. Ефективність функціонального впливу індивідуальної правової культури (правокультурності особи) на МПРСВ забезпечується внаслідок поєднання індивідуальної правової свідомості, правокультурності та визнання особою сімейних цінностей.

39. Доктрина сімейного права України посідає значне місце у формуванні сімейно-правової політики. Завданням останньої є інтеграція зусиль законодавця, суб'єктів правозастосування та вчених у галузі сімейного права задля розроблення планів і прогнозів удосконалення національного сімейного законодавства, спрямованого на підвищення впливу сімейно-правових регуляторів. Зазначений вплив має також розширювати міжгалузеві зв'язки сімейного права.

На рівні правотворення доктрина сімейного права впливає, по-перше, під час розроблення законопроектів з питань сімейного права, оскільки до нормопроектної діяльності мають залучатися потужні наукові інституції, представлені авторитетними фахівцями в галузі сімейного права. Надбання доктрини сімейного права мають також застосовуватися під внесення змін до чинного сімейного законодавства. По-друге, вона має вплив під час провадження правової експертизи законопроектів з питань сімейного права. По-третє, доктрина сімейного права має вплив на правосвідомість законодавця.

На рівні правозастосування доктрина сімейного права відтворює зміст лише наявних норм сімейного права, а не створює нових якихось правил. Вона використовується під час виявлення прогалин в сімейно-правовому регулюванні, а також під час тлумачення норм сімейного права та індивідуальних актів.

40. Розкриття впливу судової практики в сімейних справах на формування і реалізацію норм сімейного права дало змогу висновувати, що вона виконує поворотну функцію, яка полягає в тому, що цей вид юридичної практики спроможний зворотньо впливати на нормотворчу діяльність у сфері сімейного права («бумерангова спроможність»). Судова практика в сімейних справах є своєрідним «комутатором» правотворчої та правозастосовної практики в зазначеній сфері. Це дає змогу сформулювати рекомендації, спрямовані на удосконалення сімейного законодавства, підвищення його ефективності. Судова практика в сімейних справах впливає на розвиток сімейного законодавства під час вчинення правових актів, створення певного результату в аспекті ефективності чинного сімейного законодавства, трансляції накопиченої інформації, сприйняття законодавцем рекомендацій, сформованих судовою практикою в сімейних справах.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані наукові результати дисертації:

1. Чернега В. М. Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 508 с.

Рецензії:

Боднар Т. В. Українське сімейно-правове дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2022. №1. С. 299-300.

Булеца С. Б. Рецензія на монографію В. М. Чернеги «Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70. С. 466-467.

2. Чернега В. М. Оціночні поняття в сімейному праві України. *Форум права*. 2015. № 4. С. 313-317. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_4_55

3. Чернега В. М. Поняття, система та структура норм-дефініцій сімейного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 149-152. URL : http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_4_2019.pdf

4. Чернега В. М. Зобов'язуючі норми сімейного права як об'єкти наукової класифікації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 148-150. URL : http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_5_2019.pdf

5. Чернега В. М. Удосконалення норми-дефініції «сім'я». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 143-146. URL : http://www.lsej.org.ua/6_2019/34.pdf

6. Чернега В. Уповноважувальні норми сімейного права як об'єкти наукової класифікації. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 38-41.

7. Чернега В. М. Застосування норм цивільного права до регулювання сімейних відносин. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 244-249.

8. Чернега В. М. Сімейно-правові проблеми та потенціал застосування аналогії права. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 6. С. 42-49.

9. Чернега В. М. Поняття, ознаки, форми санкціонування звичаїв та їхнє значення у механізмі правового регулювання сімейних відносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2020. Вип. 46. С. 107-110.

10. Чернега В. М. Розвиток доктрини сімейного права та її вплив на законодавця і суб'єктів правозастосування. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 245-250.

11. Чернега В. М. Своєрідність норм сімейного права – нормативного фундаменту механізму правового регулювання сімейних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 62. С. 178-182.

12. Чернега В. Норми-презумпції сімейного права України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). Vol. 2. P. 265-271.
13. Чернега В. Поняття та ознаки механізму правового регулювання сімейних відносин. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). Vol. 2. P. 185-191.
14. Чернега В. Сімейні правовідносини в механізмі правового регулювання сімейних відносин. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 5. P. 252-256.
15. Чернега В. Проблеми сімейно-правової термінології в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6. Vol. 1. P. 52-56.
16. Чернега В. М. Класифікація заборонних норм сімейного права. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 1 (35). С. 127-130.
17. Чернега В. Спеціалізовані норми сімейного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 41-45.
18. Чернега В. М. Сутність і систематика сімейно-правових договорів і домовленостей. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 100-103. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/24.pdf
19. Cherneha V. M., Kuznetsova L. V., Fedorchenko O. V., Kaminska O. A., Bezpalko S. V. Family Rights of the Child and Their Legislative Support. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, № 71. P. 205-223.
20. Cherneha V., Bohdanets A., Kononets O. Forms and ways of defending family rights and interests in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Iss. 49. P. 189-197.
21. Cherneha V., Fedorchenko N., Borsuk N. Legal regulation of family relations in Ukraine and the Republic of Latvia: comparative and analytical research. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Iss. 51. P. 232-239.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Чернега В. Поняття шлюбного договору в юридичній думці та законотворчій перспективі. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики*: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої Дню науки юридичного факультету (м. Київ, 15 листопада 2019 р.). Київ, 2019. С. 312-313.
23. Чернега В. М. Деякі проблеми юридичної техніки глави 11 Сімейного кодексу України. *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства*: зб. тез VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 15-16 листопада 2019 р.). Кропивницький : ПВНЗ КІДМУ, 2019. С. 46-48.
24. Чернега В. М. Норми-цілі сімейного права в механізмі правового регулювання сімейних відносин. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав*: матер. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті проф.

Ч. Н. Азімова та 20-річчю з дня створення кафедри цивільного права № 2 (м. Харків, 29 листопада 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 133-136.

25. Чернега В. Проблеми декореляції деяких назв статей Сімейного кодексу України зі змістом їхніх положень (запрошення до полілогу). *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Львів, 06 грудня 2019 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 311-313.

26. Чернега В. М. Деякі аспекти розвитку сімейного законодавства України з 2004 року до поширення COVID-19. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяченої 95-річниці від народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 22 травня 2020 р.). Харків : ХНУВС; Панов, 2020. С. 209-214.

27. Чернега В. М. Регулювання сімейних відносин за аналогією закону. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та виклики сьогодення*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24-25 липня 2020 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 41-44.

28. Чернега В. М. «Архітектоніка» механізму правового регулювання сімейних відносин. *Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Люблін, 30-31 жовтня 2020 р.). Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. С. 170-174.

29. Чернега В. М. Перспективи дослідження механізму правового регулювання сімейних відносин. *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13-14 листопада 2020 р.). Дніпро : Дніпровський гуманітарний університет, 2020. С. 62-65.

30. Чернега В. М. Сімейно-правова теорія переважних прав. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав*: матер. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті проф. Ч. Н. Азімова (м. Харків, 16 грудня 2020 р.). Харків, 2020. С. 125-127.

31. Чернега В. М. Норми-дефініції сімейного права в механізмі правового регулювання сімейних відносин в Україні. *A new task of legal science in Ukraine and in the countries of the European Union*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, 17-18 грудня 2020 р.). Арад, 2020. С. 97-101.

32. Чернега В. М. «To be, or not to be» Сімейному кодексу України в світлі рекодифікації Цивільного кодексу України? *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства*: зб. тез ІХ Всеукр. наук.-практ. заочної конф. (м. Кропивницький, 05-06 лютого 2021 р.). Кропивницький: ПВНЗ КІДМУ, 2021. С. 28-31.

АНОТАЦІЯ

Чернега В. М. Механізм правового регулювання сімейних відносин. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницька обласна рада. – Хмельницький, 2022.

Дисертацію присвячено механізму правового регулювання сімейних відносин. Розкрито стан наукової думки щодо механізму правового регулювання сімейних відносин та його іррелевантність із запитами (потребами) часу. Представлено візію правового регулювання сімейних відносин. Визначено поняття, ознаки та «архітектуру» механізму правового регулювання сімейних відносин.

Представлено авторське бачення поняття норм-дефініцій сімейного права. Доведено, що згаданий вид спеціалізованих норм сімейного права виконує інтерпретаційну, компактну та інтегративну функції.

Удосконалено наукові підходи щодо таких норм-дефініцій сімейного права: «сім'я», «шлюб», «усиновлення», «приймна сім'я», «приймні батьки», «приймні діти», «дитячий будинок сімейного типу», «батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу», «вихованці дитячого будинку сімейного типу».

Удосконалено наукові підходи щодо сімейно-правової термінології, зокрема: «дитина-сирота», «діти, позбавлені батьківського піклування», а також сімейно-правових термінів, що є гендерно іррелевантними.

Виявлено проблеми та розкрито потенціал кожного складника (норм сімейного права, правових звичаїв, сімейних договорів та домовленостей, юридичних фактів, сімейних правовідносин, актів здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків, правової свідомості, правової культури) механізму правового регулювання сімейних відносин.

Запропоновано еволюціонувати українські законодавчі приписи щодо: а) визнання шлюбу неукладеним (на основі латвійського досвіду); б) поновлення шлюбу (на взірць казахського досвіду); в) кола підстав позбавлення прав батьків (на взірць казахського досвіду); г) потенціалу продовження позовної давності до вимог, що впливають із приписів ч. 3 ст. 138 Сімейного кодексу України.

Окреслено розвиток доктрини сімейного права та її вплив на законодавця та суб'єктів правозастосування. Визначено вплив судової практики в сімейних справах на формування і реалізацію норм сімейного права.

Сформовано низку пропозицій, спрямованих на розвиток норм сімейного права – «підмурка» механізму правового регулювання сімейних відносин.

Ключові слова: *правове регулювання сімейних відносин, механізм правового регулювання сімейних відносин, норми сімейного права, правові звичаї, сімейні договори, сімейні домовленості, юридичні факти, сімейні правовідносини, акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів, акти*

виконання сімейних юридичних обов'язків, правова свідомість, правова культура, сімейні цінності української сім'ї, доктрина сімейного права, судова практика в сімейних справах.

SUMMARY

Cherneha V. M. Mechanism for Legal Regulation of Family Relations. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

The thesis for obtaining the Doctor of Science of Law scientific degree in the specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi Regional Council. – Khmelnytskyi, 2022.

The thesis focuses on the mechanism for the legal regulation of family relations. It estimates scientific thinking in terms of the mechanism for legal regulation of family relations and its irrelevance to existing requests (needs). The thesis presents the vision of the legal regulation of family relations which has a specific mechanism. It defines the concepts, features, and «architectonics» of the mechanism for the legal regulation of family relations.

The author's vision of the concept «family law definition-provisions» in family law is also shown in the study. This kind of specialized family law provisions have been proven to perform interpretative, coupling, and integrative functions.

Scientific approaches to the defining provisions in family law such as «family», «marriage», «adoption», «adoptive family», «adoptive parents», «adopted children», «foster home», «foster parents», «foster children» have been improved.

The thesis has contributed to the improvement of scientific approaches to family law terms, including: «orphan child», «children deprived of parental care», as well as a family law terms which are gender irrelevant.

It is expedient to introduce in scientific and regulatory environment the following collective terms: «abuse by parents of rights», «deprivation of parents of their rights», «reinstatement of parental rights».

The author has also found the problems and shown the potential of each component (family law provisions, legal customs, family agreements and arrangements, jural facts, family legal relationships, acts seeking to enforce and protect family rights and interests and fulfil obligations, legal awareness, legal culture) of the mechanism for the legal regulation of family relations.

The concept «jural facts in family law» has been improved in the thesis. Its author has also determined that this component of the mechanism for the legal regulation of family relations serves barrier, generating, suspending, terminating, converting, regenerating, and nullifying functions.

The thesis offers to modernize Ukrainian legal provisions relating to: a) finding a marriage not concluded (based on Latvia's best practices); b) reinstating the marriage (comparable with Kazakhstan's best practices); c) the list of reasons for the deprivation of parental rights (comparable with Kazakhstan's best practices); d) the potential of the prolongation of the action limitation period for the claims covered by Part 3, Article 138 of the Family Code of Ukraine.

The thesis highlights the development of family law doctrine and its influence on legislators and subjects of law enforcement. It reveals the influence of judicial practice in family cases on the elaboration and implementation of family law provisions.

The author has proven that legal awareness has a significant influence on the mechanism for the legal regulation of family relations, since with legal awareness such a mechanism: a) has a particular regulatory basis; b) has a specific subject of regulation; c) is stable; d) is consistent with the status of modern family relations; e) is dynamic and able to respond to changing social environment; f) combines various legal approaches (permissions, prohibitions, obligations) in the best way possible; g) operates with clear and recognizable legal concepts and categories which allow interpreting and practically using them the same way; h) is based on the principles of equality of parties to family relationships, consideration of their mutual interests, justice, good faith, reasonableness, moral principles of society.

The author presents several proposals seeking to improve family law provisions – the «foundation» of the mechanism for the legal regulation of family relations.

Key words: *legal regulation of family relations, mechanism for the legal regulation of family relations, family law provisions, legal customs, family agreements, family arrangements, jural facts, family legal relationships, acts seeking to enforce and protect family rights and interests, acts aimed at fulfilling family legally-established obligations, legal awareness, legal culture, family values of the Ukrainian family, family law doctrine, judicial practice in family cases.*

Підписано до друку 06.11.2022. Зам. № _____
Обсяг 0,9 друк. арк. формат 60x90/16. Наклад – 100 прим.

Надруковано у ТОВ «Хмельницький ЦНТІ»
29000, м. Хмельницький, вул. Свободи, 36
Тел. : (0382) 65-76-24